SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

GODINA IV
BROJ 12

Uredništvo: Francuska 7, tel. 28-098
Administracija: Kardeljeva 31, tel. 24-001

BEOGRAD, UTORAK 20 MARTA 1951

LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO

PRIMERAK
5 dinara

SEDAMDESET I PET GODINA RODJENJA VELIKOG SRPSKOG REALISTE

ČOVEK U DELU BORE STANKOVIĆA

Velibor Gligorić

Bora Stanković je jedan od onih pisaca koji u svome stvaralaštvu polaze najpre od svoga ličnoga doživljaja. Ono što je doživeo u detinjstvu, što je na njega ostavilo u detinjstvu najdublji utisak, to je i najplastičnije i najpoetskije dato u njegovom književnom stvaranju.

Proza Bore Stankovića ima u prvim godinama njegovog književnog stvaranja pretežno autobiografski karakter. On priča u prvom licu i priča na prvom mestu o onome što je lično, intimno doživeo. Kada se prvi put pojavila njegova zbirka pripovedaka «Iz starog jevanđelja«, jedan recezent je povodom »Uvele ruže« napisao: »I Stankovićev maleni roman razvija se tako do kraja: puno života, mladosti, strasti, pa ipak sve tiho, mirno, bez velikih događaja, bez romantičnih skokova, bez tragedije. I pisac ga je vrlo srećno nazvao dnevnikom. On je to, doista: dnevnik pravi, proživljen.«

Kada se prvi put pojavio u književnosti, Stanković je unosio kao svojstveno i motiv ljubavi, motiv ličnih odnosa i strasti. Proza Milovana Glišića retko ima taj motiv. Proza Laze Lazarevića obrađuje ga, ali više u takvom fabuliranju u kome preovlađuje kakva teza moralističkog karaktera. Svetolik Ranković prikazuje romantične ljubavne odnose opterećene psihologiziranjem i knjiškim konstruisanjem sukoba i ličnih drama. Sima Matavulj ne pridaje naročitu pažnju ovom motivu. Bora Stanković nalazi u tom motivu najpoetičniju stranu ljudske prirode, najvišu sublimaciju ljudske lepote. I ne ograničava taj motiv u prikazivanju samo ljudskih strasti, on ga i produbljuje, da je mu mnogo širi ljudski karakter: nalazi u njemu ljudsku težnju za ličnom srećom, za harmonijom odnosa, za punim, slobodnim, čistim, istinskim izrazom ličnog života.

Bora Stanković nije se zadovoljavao samo poetičkim izražavanjem lirskih izliva ljubavnih odnosa. Lična sreća je u njegovoj prozi bila uslovljena društvenom stvarnošću. Težnja za ličnom srećom dobijala je u njegovoj prozi tragičan epilog, a takav epilog morao je biti neizbežan u onim društvenim uslovima patrijarhalnog društva čiju je nečovečnost i surovost Stanković razotkrio nepoštednom istinitošću. Tragičan epilog u prozi Bore Stankovića je prirodna rezultanta razvoja odnosa među ljudskim bićima koja teže jedna drugima, a u njihove težnje se mešaju nečovečni patrijarhalni ropski običaji, ili nepremostive razlike u društvenom poreklu, okolnosti neprijateljske ostvarenju slobode i sklada njihovih veza. Koštani nema drugog izlaza u prozi Bore Stankovića nego čerga i Hasan, Sofki puna usamljenost, otuđenost od ljudi i od života, Stani u »Uveloj ruži« najgrublja, najbezličnija prozaičnost. Bora Stanković ne konstruiše tragični epilog prema nekom svom subjektivnom raspoloženju, prema nekom izgrađenom filozofskom stavu prema životu. On daje doduše jednu subjektivnu notu u davanju tragičnog epiloga, koja je kod njega primitivna, nasleđena, u fatalističkim osećanjima života i sudbine. No i bez te fatalističke note koja se sastoji u onom »pisano je«, njegove priče sa motivom težnji ljudske sreće u onom svetu koji je prikazao, morale bi imati tragični epilog, jer je on proizvod, rezultat razvitka životnih odnosa u društvenim uslovima u kojima sloboda ličnosti nije imala nikakve vrednosti, a koje je Bora Stanković duboko zahvaćeno i doživljeno opisao u svojim delima u punoj vernosti životu.

Bora Stanković izlaže problem lične sreće kao jedan od najkrupnijih problema života. Ni kod jednog našeg pisca nema takvog žarkog isticanja značenja lične sreće za život čoveka, kao što ga ima na svakom koraku u prozi Bore Stankovića. Lična sreća je tako postavljena goruće u njegovoj prozi da je ona jedan od osnovnih razloga postojanja čoveka. Bez nje čovek ne živi u prozi Bore Stankovića. On živi dok je jaka, intenzivna težnja ljudske sreće, dok ona gori radosno i strasno u njemu, ali kada uslovi spolja razore tu težnju, on postaje ruševina, pokopava svoju smrtno ranjenu dušu, postaje senka koja do kraja prati ono što je izgubljeno u životu, izgarajući ko zna u kakvim dubinama pod pepelom ugušenih strasti za onim što mu je bilo nedostižno u životu.

Stanković kao pisac ima prema čoveku vrlo intiman odnos i vrlo subjektivan. Čovek u njegovoj prozi je često i deo njegovog ličnog života. Mitke u »Koštani« toliko je jarko naslikan da čitalac vidi vrlo živo, vrlo konkretno i plastično njegovu fizionomiju. Ali ono što čitaoca još impresionira u liku Mitka, to je udeo i piščeva ličnog života, njegovog odnosa prema čoveku i svetu, njegove vrele ljubavi prema životu i slobodnom, poetski nadahnutom uživanju života. Impresionira u liku Mitka i to što je Stanković sa velikim senzibilitetom, snažno uživljeno, osetio kolorit epohe koja je prolazila, živo i verno pronikao u osobine i elemente, čari njene poezije i njima prožeo Mitka, prožeo njegovu reč koja je adekvatna i njegovoj psihologiji, njegovom karakteru, jegovoj stvarnoj i čežnjivoj poetsk ličnosti, nabijena životom i istini rki, plemeniti ljudski odnos prem ličnoj sreći poetski je nadahnuo B Stankovića u stvaranju lika Koštie. U njoj je proslavio dar prirode, d života. Ona je obdarena, nadahta pevačica i igračica. Ona je mlada devojka koja voli pesmu i igru, bogata svojstvima svoje umetničke i ljudske prirode, koja ne peva i ne igra profesionalno, već u pesmu i igru svu svoju ličnost unosi. Ona je emotivna, osećajna, topli sanjar u ljubavi prema životu, kristalno čedna u ljubavi prema svome dragom. Ničeg nema razbludnog u njenoj pesmi i igri. Ono čime ona budi raspoloženja i to ne raspoloženja trivijalna već raspoloženja ranjenih, bolnih, okovanih ljudskih sudbina, to je čar njene mladosti, njene lepote, ali i nešto nadahnuto čarima prirode i života, poetsko koje je svojstveno poeziji vranjanskog podneblja i onoj eposi koja je prolazila i odnosila sobom orijentalna maštanja, mirise i sokove. Ta čar koju Koštana u sebi nosi najskladnije odgovara pesničkoj duši Mitka, najviše nalazi s njom kontakta i srodnosti, jer je Mitke pesnik starog Vranja, poslednji njegov pesnik i zbog toga onako nostalgičan, onako bolan od tuge za mladošću i životom. No ono što je još veliko u liku Mitka, to je njegovo ljudsko plemenito razumevanje Koštane, razumevanje njenog bola, tragike njene lične sreće, njenog pada u grubu, odurnu prozaičnost koja će uništiti poeziju njene prirode i sve dragocene kvalitete čoveka u njoj.

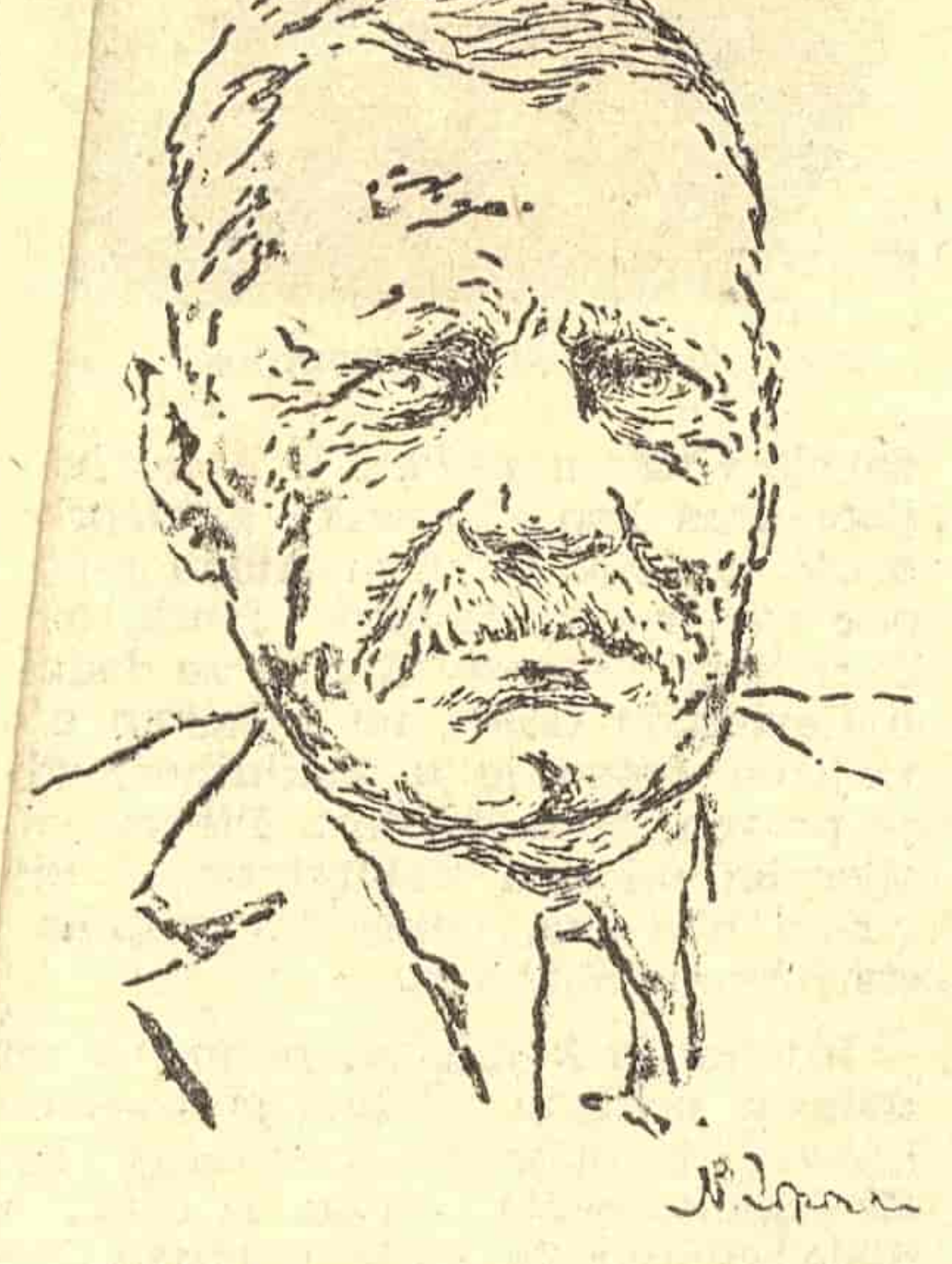

Nada Doroški: Bora Stanković

Bora Stanković je razumevao čoveka, hteo da uđe u njegovu dušu, u ono što je najličnije kod njega, najskrovitije u unutrašnjosti njegovog života. Njemu je bio vrlo blizak čovek patrijarhalnog kova. Imao je oko za njegovo unutrašnje doživljaje, motive njegovih postupaka u životu i u odnosima prema ljudima. Za njega ni sirov čovek nije bio jednostavan, proste psihe. On je umeo da i u primitivnoj reči nađe duboku misao i dušu čoveka, znao je da sirovom, prostom rečju oboji veoma izrazito individualnost čoveka. Koliko ima složenosti i protivrečnosti na primer u onoj robustnoj ličnosti seljaka Marka u »Nečistoj krvi«, u njegovoj gospodarskoj, silovitoj i samovoljnoj, a tako plaho strasnoj i osećajnoj prirodi punoj stihije muške snage, vrele ljubavi prema životu i lepoti! U takvim ličnostima je bujan, raskošan temperamenat, priroda u rasipnom rascvetu, u njima ključa obilje života. Čitalac ih oseća gotovo fizički, toliko su punokrvne, bogate životom, prirodom, toliko ljudske i istinite u jarkim bojama koje im je dao pisac Bora Stanković.

Bora Stanković sa velikom realističkom snagom i strasnim interesom za dušu čoveka ulazi i u život likova iz »golemaškog«, čorbadžiskog sveta, onih koji su bili tirani za čoveka. Hadži-Mita u »Nečistoj krvi«, Hadži-Toma u »Koštani« ne samo što su markantno okarakterisane ličnosti, već su i živi portreti svoga doba, svoje epohe. Oni su oličenje patrijarhalnog despotizma, porobljavanja čoveka, naročito žene. Čitav patrijarhalni zbornik okrutnih zakona, običaja i tradicija nose u svojoj biti, u svojoj vlasti nad porodicom, nad ljudima. A Bora Stanković ih daje u njihovoj složenosti, sa unutrašnjim protivrečnostima, dovodi ih u situacije u kojima se mora javiti ono što je najličnije i najintimnije u njima, kada mora sa njihove prirode i sa njihovog unutrašnjeg života spasti sve ono što je u njima nadgrađeno u vidu nepristupačnog patrijarhalnog autoriteta i nedostupnog gospodarstva.

Za Stankovića kao pisca nije se moglo reći da psihologizira. On se nije postavljao prema svojim likovima na literarnoj distanci, konstruišući ih prema potrebama neke teze, neke čisto literarne koncepcije, ili prema potrebama unapred spremljene psihološke analize koja bi zadovoljavala prvenstveno literarnu radoznalost pisca. Stanković je prenosio u književnost ono što je neposredno doživeo i ono što je u njegovoj poetskoj, stvaralačkoj prirodi okupiralo sa takvim intezitetom njegovu ličnost da je neodoljivo tražilo umetničku transpoziciju. Stanković je ulazio u unutrašnji život svojih ličnosti sa strasnom težnjom za najdubljim otkrivanjem onoga što je u njoj u najnevidljivijem i najnedostupnijem kutu bilo sakriveno. A koliko je ta težnja kod njega bila silovita i strasna, usmerena beskompromisnim stavom prema umetničkoj istini, može se osetiti kada se ima u vidu da je on ulazio u psihu, u unutrašnji život primitivnog patrijarhalnog čoveka koga su vekovima vaspitavali da je lični život nešto stidno, nešto što umanjuje čoveka u očima sveta.

Bora Stanković je hrabro ulazio u vrlo delikatne psihološke i lične probleme, delikatne najviše zbog toga što se ticalo unutrašnjeg života likova iz patrijarhalne sredine, opterećenih patrijarhalnim nazorima, moralnim predrasudama. Bora Stanković je prešao preko tradicija koje su mu toliko drage, toliko da je u njihovo oživljavanje unosio setnu, nostalgičnu poeziju i prvi put u našoj književnosti ulazio i u prikaz unutrašnjeg života patrijarhalne žene, otkrio ne samo njene duševne patnje i tragičan odnos u ljudskom životu, već i njene strasti. Celokupno umetničko stvaranje Bore Stankovića prožeto je plemenitim osećanjima ljubavi prema životu, mladosti i lepoti. Nošen tom ljubavlju, poetski nadahnut, a uvek posedujući potrebnu realističku meru, on je protivno patrijarhalnom stidu, davao u prozi one momente iz života žena koji su puni erotike, čulnosti. Tu je on bio u teškoj poziciji, nalazeći se između patrijarhalnog skrivanja erotičnog života i licemernog moralističkog puritanizma malograđanstva koje je svaku temu o erotici smatralo nedopuštenom i zabranjenom. Stanković je išao vrlo smelo u te opasnosti. Uvek su njegovi opisi čulnosti imali zdrave prirode, mladosti, iskrenosti i čistote osećanja, iskrenosti i čistote u motivima, a bili su tako umetnički slobodno doživljeni, tako poetski izraženi da se nisu mogli ni za dlaku spustiti u vulgarnost, trivijalnost, u naturalizam. Čulnost u prozi Bore Stankovića je svetla, prirodna, čedna u motivu. Manifestuje se najčešće kao poetski doživljaj oslobođenja mladosti, kao poetski izraz potrebe mladosti za igrom, za radosnim životom, za slobodnim, neposrednim i otvoreno iskrenim izražavanjem svoje prirode i svojih osećanja. Moćna je sugestija prirode na čoveka u delu Bore Stankovića. Vranjanske noći ispunjavaju živote mladih ljudi u njegovoj prozi svojim posebnim dahom i čarima. Njegove mlade ličnosti uvek su sanjarski čežnjivo zagledane u boje planina, u šume kestenova, uvek im raspoloženja intenzivno rastu, rasplamsavaju se vrelo pod čarobnim dejstvom života prirode.

Nekoliko pripovedaka iz zbirke »Stari dani« su poeme, himne mladosti (»Nuška«, »Đurđev dan«, »U vinogradima«). One blistaju od zdravlja, svežine, poletnosti, najčistije, najbistrije prirode. One slave bujnost, plodnost, rascvetavanje, proleće prirode. Zanos, opijenost, zaborav mladosti dati su u poeziji koja ima čari u toplini iskrenosti i čednosti osećanja, u neposrednom doživljaju prvih buđenja mladosti, njenih naivnosti, radosti, plahih širenja grudi, naglih otvaranja srca u prvim osećanjima ljubavi. Mlado ljudsko biće zagrejano je plemenitim težnjama pisca Bore Stankovića prema ljudskoj sreći, prema ostvarenju takvih ljudskih odnosa u kojima će život biti čist, iskren, topao i nesebičan.

Stanković je duboko ulazio u tragičan ropski položaj patrijarhalne žene, opisujući njen zao udes poetski, sa umetničkim proživljavanjem života mladosti, bujanja prirode mladog bića i sa isto tako snažnim umetničkim proživljavanjem patrijarhalnog društvenog ambijenta u kome se odigrava teška i mračna ljudska drama, u kome propadaju najlepši i najplemenitiji ljudski odnosi, u kome se mora izobličiti, mora usahnuti sve što je najiskrenije, najduševnije i najdarovitije u ljudskom životu. Bora Stanković je ulazio sa umetničkom pasijom i velikim ljudskim interesom u prikaz unutrašnjeg života devojke iz bogate hadžiske porodice kao što je bila Sofka, ulazio je u njene unutrašnje borbe, u njenu prirodu, u ono što je najintimnije ljudsko u njoj, da bi razotkrio koliko su patrijarhalne devojke koje su provodile strogi, nepristupačan tamničarski život duboko patile u sebi, boreći se i same sa čežnjama svoje mladosti o kojima su ih stariji poučavali stalno da su stidne. Sa istom umetničkom pasijom, sa istim ljudskim interesom ulazio je u lični život devojke iz nadničarske porodice, Stane u »Uveloj ruži«, čiju je ličnu tragediju opisao potresno, prikazujući vanredno realistički ubedljivo njen karakter ropske bojažljivosti i poniznosti.

Ljubavne veze zasnovane žarom srca, skladom duša, uništavaju se nasiljem nad čovekom u društvu koje je opisao Bora Stanković, prikazavši istinito i verno brutalnost i bezdušnost u diferenciranju ljudi po njihovom društvenom položaju i poreklu. Stana u »Uveloj ruži« je udata silom, razdvojena nasiljem od čoveka koga voli, zbog toga što ona pripada nižem društvenom sloju, a on višem. To je učinjeno i sa Cvetom u pripoveci »U noći« čiji je odnos sa voljenim čovekom, mladalački bujan, radostan i svetao, pretvoren u dramatične, razdiruće patnje i za nju i za njega. Niko ne zna pravi smisao i uzrok njenog teškog bola koji kadikad krikne očajanjem, niko ne zna za pravi uzrok njegovog tamnila, njegovog lutanja i propadanja.

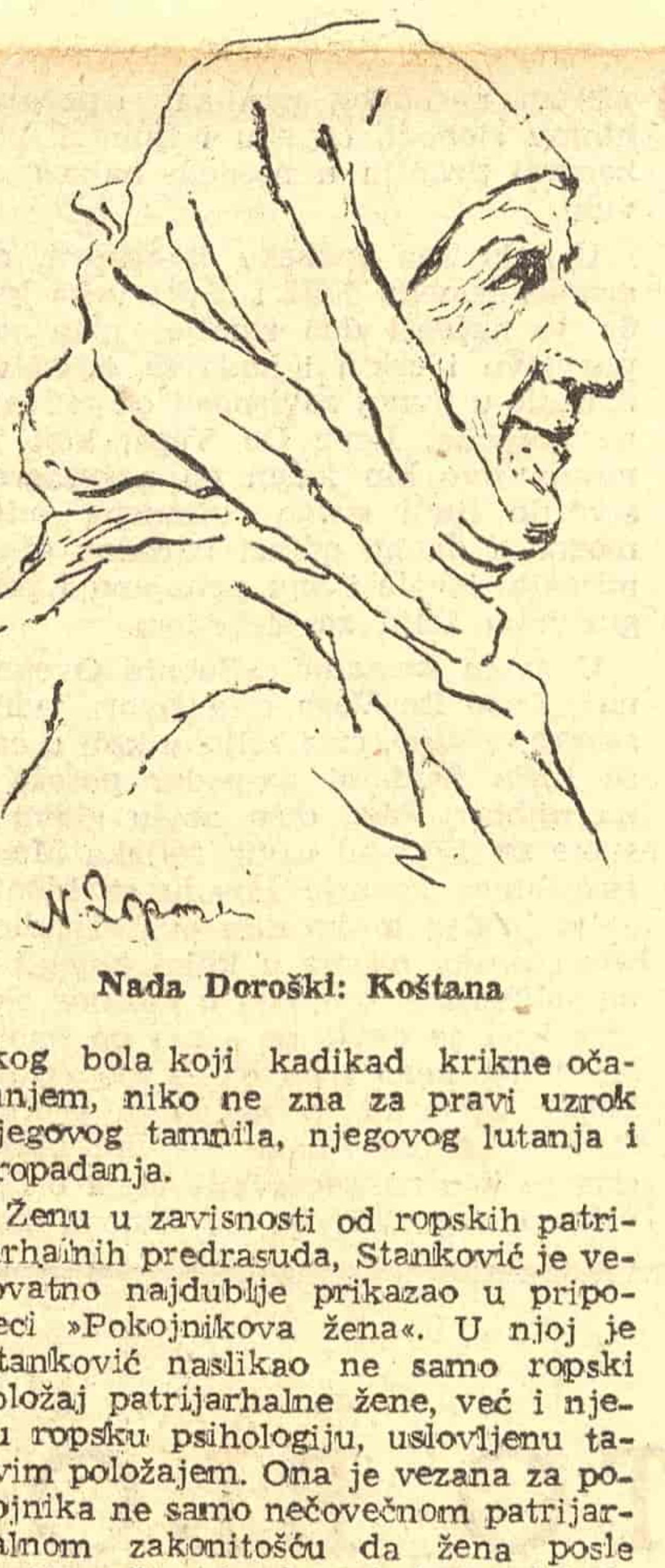

Nada Doroški: Koštana

Ženu u zavisnosti od ropskih patrijarhalnih predrasuda, Stanković je verovatno najdublje prikazao u pripoveci »Pokojnikova žena«. U njoj je Stanković naslikao ne samo ropski položaj patrijarhalne žene, već i njenu ropsku psihologiju, uslovljenu takvim položajem. Ona je vezana za pokojnika ne samo nečovečnom patrijarhalnom zakonitošću da žena posle smrti muža pripada pokojniku dok je živa, već i svojom ropskom psihologijom, iako prema umrlom mužu nije imala prave lične naklonosti, prave ljubavi. Ona je ropski predana njegovoj vlasti i zbog toga što se on spustio na njen niži društveni položaj kad ju je uzimao za ženu. Stanković dubo-

(Nastavak na četvrtoj strani)

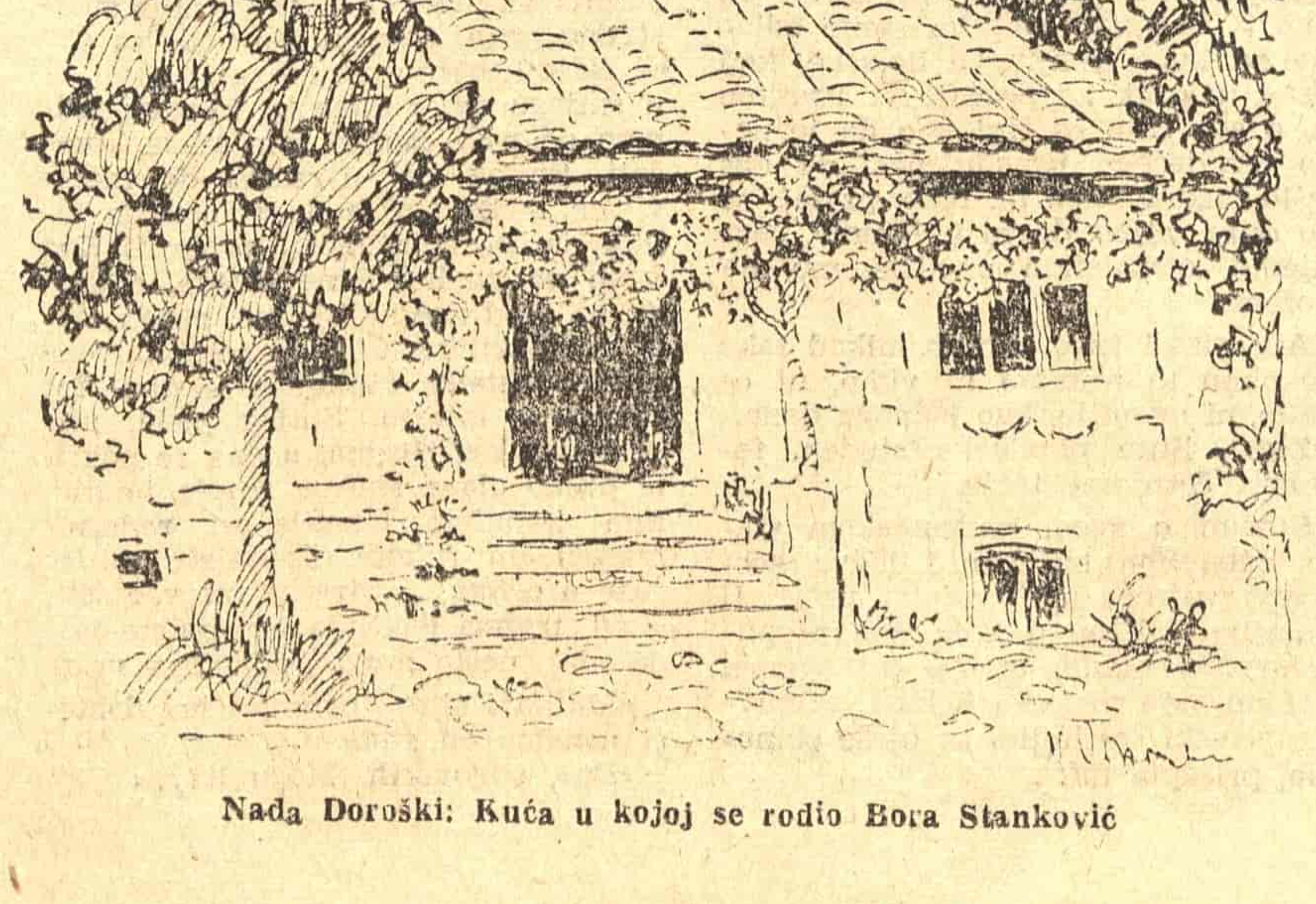

Nada Doroški: Kuća u kojoj se rodio Bora Stanković

Bora Stanković u sećanju savremenika

Bio je gord čovek, svestan umetnik

Sa Borom sam se upoznao 1904 prilikom raznih omladinskih manifestacija koje su se izvršile te godine u Beogradu za vreme krunisanja kralja Petra I. Ja sam bio srećan da upoznam velikog poetu, a njemu je, očigledno, bilo milo da upozna jednog mladića, i to iz Preka, koji prati s najvećom pažnjom svaki njegov rad, i pamti ga. Spajalo nas je i poštovanje i ljubav prema Skerliću. Posle Prvog svetskog rata, 1921 godine, kada sam se vratio u Beograd, pri susretu, taj nekada, svoje vrste izvanredno snažan i lep čovek, činio je sada utisak već velikog bolesnika. On je i duševno patio. Pri susretu drago mi je bilo, jer je o tome čuo, što sam svuda, pa i u ličnom dodiru sa tadašnjim urednikom »Politike« Miomirom Milenovićem, osuđivao onakav brutalan napad štampe na jednu našu nesumnjivu veličinu. Bio je gord čovek i svestan umetnik. Smatram da kritika greši kada isti način, isto merilo, čak i isti stil i istu šablonu upotrebljava i za pisce i za velike poete. Tako je to moralo doći do toga da on nije »ništa čitao«, da on »ne zna mnogo«. Međutim, on je imao još kakvo zanatsko znanje. Jer jedan veliki umetnik i sa kratkim kursom iziđe na kraj. Čega se god dotakao on je, iako iz svoga vremena niko ne može potpuno da se izdvoji, u svemu dao potpuno lično, originalno delo. Primera radi samo: »Božji ljudi«. Baš u to doba to je bio jedan oblik veoma uobičajen u svim literaturama: poezija u prozi, skice itd. Ali, ne! Njegovi »Božji ljudi« po intenzitetu osećanja i zbijenih silnih simbola, u kratkim navodima izdižu njegovo delo iznad onih, inače vrlo simpatičnih, majstora na celom svetu, i ni za dlaku nije tanje, niže, čak nama — njegovim Srbima — je i dublje i bliže njegovo delo, nego što je delo ove vrste Turgenjevljevo, Bodlerovo itd.

Veljko PETROVIĆ

„Oni ne znaju da ja svaku svoju pripovetku odbolujem“

Žalim što o piscu »Koštane« i »Nečiste krvi« ne mogu reći mnogo. Naše poznanstvo pada u kasniju fazu njegovog života, i ono je, da tako kažem, imalo više karakter nekoga uzajamnoga poštovanja nego kakvog prisnog, intimnog drugarstva i prijateljstva. Viđali smo se retko, slučajno, obično u kafanama tadašnjeg Beograda, kod »Tri šešira«, »Dva jelena«, »Srbije«, »Žiče«. Ali ovaj eminentni pripovedač svoga rodnoga kraja nije voleo da priča u društvu. Bio je prilično ćutljiv, govorio kratko, iskidano, kao za sebe, bez razvijenih fraza i rečitosti. Nisam ga čuo da govori ni o svojim delima, napisanim ili zamišljenim, ali znam da je svoj poziv shvatio ozbiljno i svoj književni rad cenio. Jednom prilikom mu je neko uredništvo zatražilo jednu pripovetku, ali hitno i što je moguće pre. Bora se ljutio, gunđao i rekao mi: »Oni misle to je tek tako: daj priču, kad njima treba. Oni ne znaju da ja svaku svoju pripovetku odbolujem.«

Verujem da je govorio istinu. On je svoj svet »sevdaha«, »derta«, nostalgije za zavičajem nosio duboko u sebi, stvarajući svoja dela pod imperativom jednog osećanja. On je preživljavao sve strasti i krize svojih junaka. Otuda, mislim, njegove pripovetke zrače toplinom i daju pun utisak stvarnoga života.

Život njihovoga autora bio je, međutim, kratak. Borisav Stanković je umro u godinama kada pisci, po pravilu, daju svoju punu meru i najzrelija dela. Onoga leta kada je umro sećam se Bore Stankovića kako sedi na stepenicama Narodnog pozorišta. Prišao sam mu, malo iznenađen. Bio je žut, zamišljen, melanholičan. Ne sećam se tačno reči koje smo izmenjali. One svakako nisu bile interesantne. Rastali smo se. To je bilo naše poslednje viđenje. Opšti, banalni kraj je ubrzo došao.

Sima PANDUROVIĆ

Bora je otišao od nas nezadovoljan, nesrećan i strašno sam

Nikad ne mislim na Stankovića da mi ne iziđu pred oči predeli njegove postojbine. I to ne »njegovo Vranje« — kako se to obično kaže. Jer ja mislim da Bora nije mnogo, istoriski, ni osećao Vranje, da je bio donekle — na ovo će povikati mnogi — pridošlica u njemu, Vranjanac tek u drugom kolenu, i da nije poznavao ni svet hadžija i čorbadžija izbliza. On je sav u svom najboljem i glavnom delu u koje je preneo svu svoju romantiku, svoje čežnje i snove iza drvenih rešetaka i gospodskih kuća, na koje je odozdo gledao. Mislim na Boru sa sela, čiji su najbliži preci, nesumnjivo, seljaci, na dete onog planinskog predela iz njegove postojbine, na sav onaj izlomljeni, ljuti, uzburkani haos od kamena, zastao, nedovršen, usred lomnjave, ne dostignuvši ravnotežu trajnog oblika. Stručnjaci kažu da se tu u srcu našeg Poluostrva sukobljavaju svi planinski sistemi njegovi: Alpi, Karpati, Balkan, Pind i da su otuda sve one naprsline, urvine, provalije, sve »raseline«, »raslojavanja«, ili, kako se već to naziva. I tople vode koje odozdo izbijaju na površinu, izvijajući se tamnim kanalima i dolazeći do ljudi, do njihovog epiderma.

Tako je i o Stankoviću kazano da je kao pisac silan, dubok, ali bezobličan i nedorečan, da su mu čak i rečenice nedovršene, samo počeci rečenica, i onda je njegov pogled u dubine nazreo ono što bi, po svima pravilima, lege artis, bilo iskorišćeno, upotrebljeno nadugo, naširoko, od svakog drugog pisca. Kao da kod čoveka koji je našao kod nas u prozi, možda najviše »novoga« i »našega pravog« a dubokog, ima takav jedan zastoj, jedno skamenjivanje i prekid procesa, nešto što pisca sprečava da se razvije, da blista, da nam dočarava lepe predele. Neka tajna se krije tu, pod tom nemoći moćnog.

Kao da mu nedostaje glavna faza pisca — potreba za saopštavanjem, uživanje u saopštavanju drugome, i osvajanje, potčinjavanje tog drugog sebi. Čovek koji je umeo da onako opiše šta se sve dešava u Sofki naslonjenoj na prozor, kad oseća svoje telo i grudi, tako je beskrajno malo, i na ovom jednom svom, najviše razrađenom mestu — izvukao literarne materije. Iz takvog pronalaska!... Nedostatak glavnog nagona pisca — potreba da nađe reč, da uživa u reči, da se oseti njome spasen, rešen? Te transformacije i transmutacije? Ovaj prilično plodni pisac bio je od onih koji nalaze da je reč glavna prepreka da se čovek ne sporazume s čovekom. Ne bismo to rekli.

Njegov nedostatak, njegovo »mucanje«, skoro »nepismenost«? Ne! Lik Bore Stankovića bio bi sasvim drugi da je pisao kao Matavulj koji je umivao, po evropski, po francuski, ili Janko, koji je našao svoju melopeju seljačkih fonema i uživao u njoj. Stanković nije verovao da se sve to može izreći, jer je takav njegov unutrašnji govor bio, takav je on bio i u sebi i prema sebi. A iz tog njegovog karaktera nikli su upravo i njegovi likovi — produženi, pojačani, kostimirani, iskićeni ponekad i knjiškim žargonom i kalupima. On je dao čuvenog Mitka dobro, ali je on kao čovek — pisac — ili prosto kao čovek, samo Sofkin otac — efendi-Mita — o kojem ništa izbliže ne znamo, koji nam ništa izbliže nije kazao o sebi. Zato je Stanković tako brzo prestao da piše. Dok je mladost bila tu, još je verovao u mogućnost praviti «literaturu« od onog što je imao u sebi. Pisao je u Beogradu kao i drugi i šetao Terazijama kao i drugi. Posle je došlo zrelo doba, koje je bilo za njega starost, a u starosti se pojačavaju prave crte, iščili ono doneseno od drugih. I posle nepune dve decenije, voljen i hvaljen, on je stao! Je li to ona izrazito naša bolest, bolest koja daje pisce od jedne knjige, od jedne pesme ?

Ne! U samoj stvari ono što je baš specifično kod Stankovića, prirodno je svršavalo mutizmom, upornim, zagriženim ćutanjem. Posle je došao do zaključka da se ne samo ne može izreći, nego i da ne treba izreći. Ne treba kazati ništa drugome. Niko nije ostao tako sam kao ovaj pisac, koji je sjajno osvojio sredinu u koju je došao. Stanković nije bio srećan sa svojim uspesima i oni za njega nisu bili životno rešenje. Tim smo izgubili mnoga nova dela, nove motive možda čak. Stanković nije rio po sebi i posmatrao sebe nije se »razrađivao«, nije imao ni najmanje onog što se može nazvati spisateljsko pokazivanje, odgolićenje, histrionstvo. Kakav bi to rđav glumac bio! I kako ne bi umeo da radi po Stanislavskom!

On nam je toliko ostavio, ostavio da vežbamo svoju ličnu romantiku produžujući ga, dopunjujući, pišući o njemu i nalazeći svaki svoju poeziju u njemu, izvodeći svoje arabeske na njegovim blokovima stene.

(Nastavak na trećoj strani)

Kratke vesti iz inostranstva

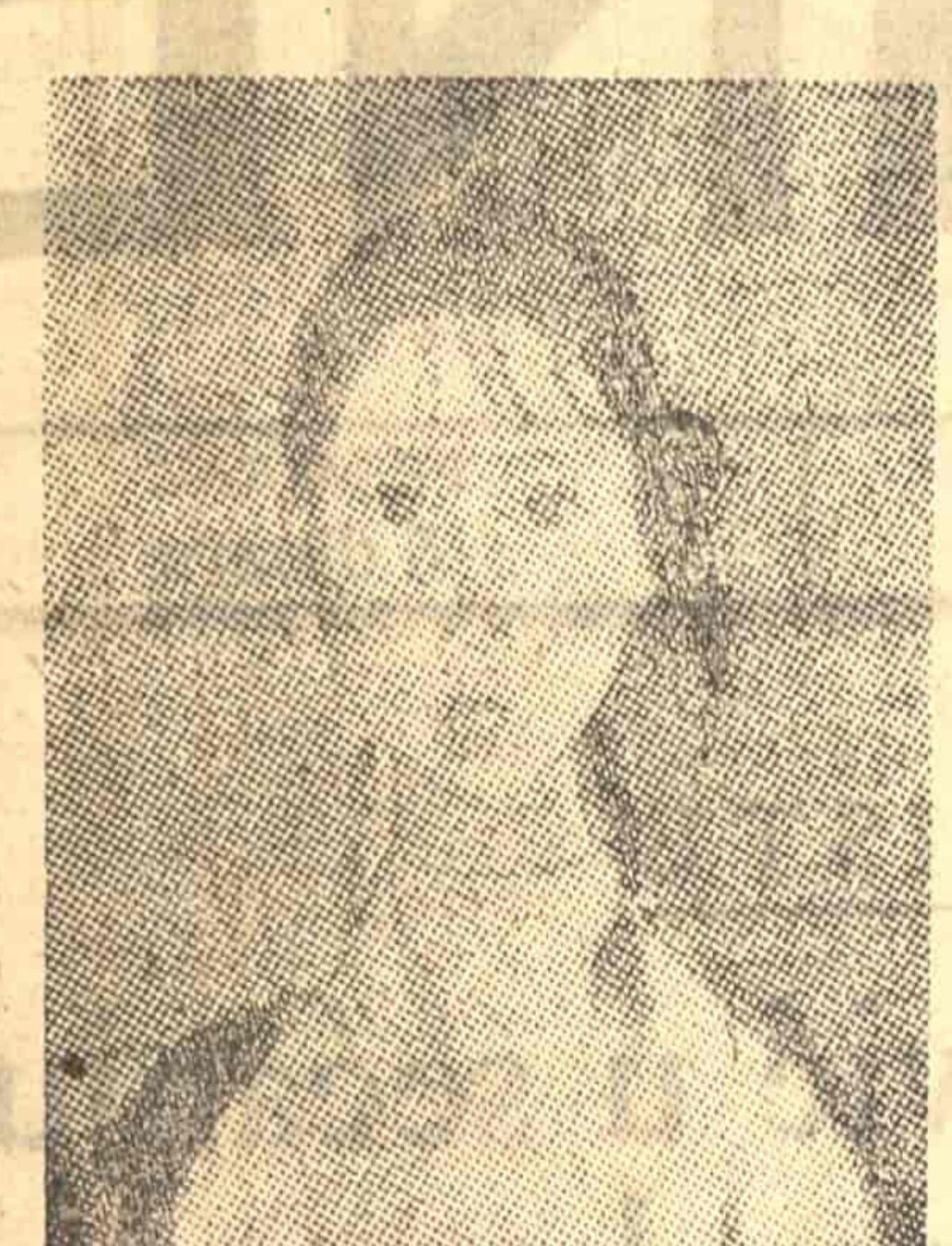

Modiljijani: Ružičasta bluza

IZLOŽBA MODILJIJANIJEVIH SLIKA

U Klivlendskom muzeju u Americi nedavno je Muzej moderne umetnosti organizovao veliku izložbu slika savremenog italijanskog slikara Modiljijanija. Između ostalih, bilo je izloženo i Modiljijanijevo čuveno platno »Ružičasta bluza«, koje spada među njegove poznate slike slabunjave dece sa Monmartra i Monparnasa i pretstavlja jednu od »onih koje optužuju«.

NOVA STUDIJA NEMAČKE POEZIJE

Pod naslovom »Nemačko pesništvo od misticizma do baroka, 1400—1600« u Nemačkoj je pre kratkog vremena objavljena ova studija nemačke poezije toga doba. Autor ovoga dela, Volfgang Štamler, koji je prvo izdanje ove knjige objavio još 1927 godine, prikazuje reformaciju — prema pisanju »Tajmsovog literarnog dodatka« — i daje neke nove momente u poeziji toga vremena. Knjiga je objavljena u Štutgartu, u izdanju edicije »J. B. Meclereše Ferlagsbuhhandlung«.

»TRI ENGLESKA TITANA«

Engleski esejist Samjuel Luker završio je pre kratkog vremena jednu veliku studiju »Tri engleska titana«. Ova knjiga pretstavlja analizu dela Šelija, Trelonija i Henlija, a objavljena je u izdanju edicije »Aldridž Bros« u Londonu.

NOVA BIOGRAFIJA PUŠKINA

Nedavno je objavljena jedna nova biografija velikog ruskog pesnika Aleksandra Puškina. Henri Trojat, autor ove biografije, daje studiju Puškinovog dela i osvetljava neke nove biografske momente iz pesnikovog života. Biografija je objavljena u izdanju edicije »Golanc« u Londonu.

JEDNA NOVA STUDIJA GRČKIH TRAGEDIJA

U izdanju edicije »Koen i Vest« u Engleskoj je pre kraćeg vremena objavljena jedna veća studija grčkih tragedija od D. V. Lukasa. Po pisanju profesora A. I. Kambela, saradnika lista »Kembridž rivju«, — »Ovo značajno delo pretstavlja pouzdanu i ozbiljnu studiju velike literarne vrednosti, i zadovoljava jednu veliku potrebu na planu izučavanja grčkih tragedija«.

NOVA BIOGRAFIJA SERVANTESA

»Život oca modernog romana i stvaraoca Don Kihota«, novu biografiju Miguela de Servantesa objavilo je pre kratkog vremena izdavačko preduzeće »Brjus« u Americi. Autor ove nove biografije, jedne od retkih na engleskom jeziku, Gari Mak Eoin, dobitnik nagrade »Brjus Feloušip avard«, osvrće se, pored ostalog, i na neke još neosvetljene strane Servantesovog života i filozofije. Najveći deo ove biografije autor je posvetio odnosima crkve prema renesansnoj misli.

SABRANE PRIPOVETKE F. SKOTA FICDŽERALDA

Engleska edicija »Grej Vols pres« objaviće 30 marta ove godine zbirku kratkih pripovedaka znamenitog savremenog engleskog književnika F. Skota Ficdžeralda. Zbirka će biti objavljena pod naslovom »Pozajmljeno vreme«. Pripovetke su sabrali Alan i Dženifer Ros, a predgovor je napisao Alan Ros.

TRADICIONALNA IZLOŽBA SAVREMENOG AMERIČKOG SLIKARSTVA

U Vorčesteru (država Masačuzets) otvorena je 4 marta tradicionalna izložba pod nazivom »Savremena umetnost Sjedinjenih država«. Izloženo je šezdeset slikarskih radova, od kojih dvadeset i dva crteža i linoreza. Pored toga, dvadeset i četiri vajarska rada pretstavljaju sastavni deo ove izložbe. Međutim, najveći deo izložbe posvećen je savremenom američkom slikarstvu. Među izloženim delima nalaze se radovi simbolično-realističke škole američkih majstora Henri Kernera i Stivena Grina; dela apstraktnog slikarstva Gotliba, Baziotesa i Tangija, kao i slikara Albersa i Senhauzera. Naročita pažnja na ovoj izložbi posvećena je ekspresionistima »Bostonske škole«. Između ostalih zastupljeni su i slikari Džek Levin, Himan Blum, Alfred Duka, Kalahan i Grejvs.

JEDAN SAVREMENI ENGLESKI UMETNIK

Pod naslovom »Jedan savremeni engleski umetnik« nedavno je u izdanju »Ambasador edišn« u Londonu objavljena velika studija slikarstva znamenitog engleskog savremenog slikara Grahama Saterlenda. Knjiga je ilustrovana velikim brojem reprodukcija ovoga slikara — »najvećeg koloriste koga je Engleska imala«, kako piše Robert Melvil, pisac uvodnog eseja za ovu knjigu.

ISTORIJA UMETNOSTI INDIJE I PAKISTANA

U Engleskoj je nedavno objavljena jedna veća studija umetnosti Indije i Pakistana. Knjiga je objavljena pre kratkog vremena, povodom velike izložbe umetnosti Indije i Pakistana, koju je u Engleskoj organizovala Kraljevska akademija nauka. Ova knjiga je podeljena na tri dela: »Skulptura« od K. V. Kodringtona, »Bronza i tekstil« od Dž. Irvina i »Slikarstvo« od B. Greja, — sve pod zajedničkim naslovom »Umetnost Indije i Pakistana«. Knjigu je uredio Sir Lej Ašton, a objavljena je u ediciji »Faber i Faber« u Londonu. Ova studija pretstavlja koristan prilog izučavanju umetnosti ovih naroda.

»POZNAVALA SAM SARU BERNAR«

Pod naslovom »Poznavala sam Saru Bernar« objavljena je pre kratkog vremena u ediciji »Frederik Miler« u Londonu biografija velike glumice Sare Bernar. Autor ove biografije, Sjuz Ruef, koja je poznavala Saru Bernar, napisala je, po mišljenju kritike, veoma zanimljivu biografiju ove znamenite svetske glumice. Knjiga je ilustrovana velikim brojem manje poznatih fotografija Sare Bernar sa scene i iz njenoga života.

IZLOŽBA KARAVAĐOVIH DELA

U Milanu pripremaju izložbu slavnog italijanskog slikara Karavađa (Caravaggia), koji je živeo u drugoj polovini XVI i u početku XVII veka. Ova izložba daće dosad najpotpuniju sliku stvaralaštva velikog majstora. Mnoge ustanove i galerije, koje imaju originalna dela Karavađa, predale su ih organizatorima izložbe, tako da će u Milanu biti izloženo oko 40 dela od Karavađa i preko 50 dela od njegovih učenika.

PRED PREMIJERU »FUENTE OVEHUNA« OD LOPE DE VEGA

Kao što delo besmrtnog Šekspira dopire do nas kroz maglu vekova u svojoj neprolaznoj lepoti i vrednosti, tako isto i veličanstveni stvaralački opus Lope De Vega, jednog od najblistavijih pretstavnika Renesanse, znači za čovečanstvo dragocenu riznicu, neocenjivu sliku epohe »koja je rodila titana po sili misli, strasnosti i karakteru, po mnogostranosti i učenosti«. Delo Lope De Vega (1562—1635), velikog španskog pesnika najveći je domet nacionalne španske dramaturgije zlatnog veka, koja je originalni produkat španske književne kulture.

Slično engleskom pozorištu Jelisavetine epohe, španski dramaturški sistem XVI i XVII veka se ne potčinjava klasičnim normama dramaturgije koje je formirala italijanska literatura Renesanse. Dramska književnost Španije se izborila za svoju nacionalnu nezavisnost. Usamljeni i retki pokušaji stvaranja španske drame po uzorima humanističke italijanske dramaturgije, zbrisani su moćnim razmahom španskog nacionalnog pozorišta, nacionalnog i po formi i po sadržini, pozorišta koje je postojalo za narod i bilo prožeto snažnom potom demokratičnosti. Lope De Vega, Tirso De Molina, Kalderon, Alarkon i Moreto najsnažnije ličnosti španske dramaturgije zlatnog veka, znatno su se razlikovali među sobom i po svojim stvaralačkim osobinama i po klasnoj pripadnosti, ali njih sve ipak objedinjuje jedan dramaturški sistem, vezuje ih zajednička vernost nacionalnoj tradiciji. Najveće ime toga sistema je nesumnjivo Lope De Vega. U svom traktatu »Nova umetnost je pisati komedije u naše vreme«, veliki pesnik u ime demokratičnosti, pristupačnosti i aktuelnosti, negira epigonsko tapkanje za pravilima antičke poetike i humanističku tradiciju u smislu kako su je propovedali kritičari Renesanse.

Produktivnost Lope De Vega je prosto neshvatljiva za današnje pojmove. Cifre su gotovo fantastične i mogu da se objasne samo neponovljivim i grandioznim talentom ovog renesansnog velikana. Dve hiljade komedija, od kojih je sačuvano 168, osim 224 koje su poznate samo po nazivima. Od svoje desete godine kada je preveo na španski latinsku poemu Klaudija »Otmica Prozerpine« pa do poslednjeg časa svoga života pesnik je neumorno stvarao (sedamdesetpetogodišnji pesnik na dan uoči svoje smrti piše veliku poemu »Zlatan vek«). U toku njegovog dugog i plodnog života, nepresušni izvor misli i osećanja izlivao se u zvonke stihove njegovih komedija, soneta, poema, u prekrasne stranice njegovih romana i putopisa.

Lope De Vega je stvarao u eposi žestoke političke reakcije i ekonomskog meteža, u vreme inkvizicije koja je gušila čovekovu ličnost i zlokobno širila krila srednjevekovne tame nad celom Španijom. Posle Rekonkviste, u kojoj je španski narod odbranio svoju nezavisnost u borbi sa Mavarima, on dospeva pod jaram despotske kraljevske vlasti, pod jaram feudalaca i grabljivog fanatičnog sveštenstva. U to vreme inkvizicija je postala strašno oruđe španskog apsolutizma. Nasuprot toj mračnoj eposi delo Lope De Vega je prožeto radošću i bodrošću života — veseljem koje opija. Ali to niukoliko ne znači da njegovo delo nije odraz stvarnosti u kojoj je živeo. Neodrživa su mišljenja koja vide u dramaturgiji Lope De Vega bežanje od stvarnosti, slatko vino kojim se opija gledalac, čija se pažnja skreće od svakidašnjice, od protesta i borbe. Takva mišljenja su dobila svoju reakcionarnu poentu u radovima književnih »istražitelja« fašističke Španije, koji stvaralaštvu narodnog pesnika pripisuju apstraktni pojam urođene religioznosti i apsolutnog niskopoklonstva pred kraljevskom vlašću bez imalo kritičkog odnosa prema njoj. Španska drama, kao i svaka druga, pre svega je oruđe klasne borbe, a u rukama takvog dramaturga kao što je Lope De Vega to oruđe je neobično oštro i tačno usmereno. Ono je usmereno protiv preživelog feudalnog sistema koji okiva Španiju i ugnjetava široke narodne mase. U centru Lope De Vegovog dela je čovek. Pesnik potcrtava vrednost čovekove ličnosti koja blagodareći svojim individualnim osobinama probija sebi put kroz život. Najomiljeniji heroji njegovih komada ne pripadaju privilegovanom staležu. Sa velikom ljubavlju on slika likove žena koje samostalno izgrađuju svoj život uprkos srednjovekovnih tradicija tako moćnih u španskom društvu toga vremena. Njegova dramaturgija nije dvorska, ona je demokratska. On kao pretstavnik buržoazije i progresivnog dela inteligencije (letrados) nije mogao a da ne odrazi u svom stvaralaštvu protest kojim je bila prožeta društvena grupa kojoj je pripadao. On prvenstveno crta špansku hidalgiju, a mnogo manje obrađuje materijal iz života nižih slojeva tadašnjeg španskog društva. U mnogobrojnim komedijama »plašta i mača« Lope De Vega, koristeći se materijalom iz stvarnosti, insistira na živosti penušavosti, životnoj radosti i obično dovodi komediju do svečanog finala u kome se u većini slučajeva opravdavaju amoralni postupci heroja. On ublažava oštrinu odraza stvarnosti koja je tako karakteristična za španski roman toga vremena. Međutim, u svome delu »Fuente Ovehuna« on progovara potresnim glasom narodnog pesnika ispevavši himnu slobodi, čoveku i ljubavi, pokazavši tiraniju u njenom nakaznom vidu.

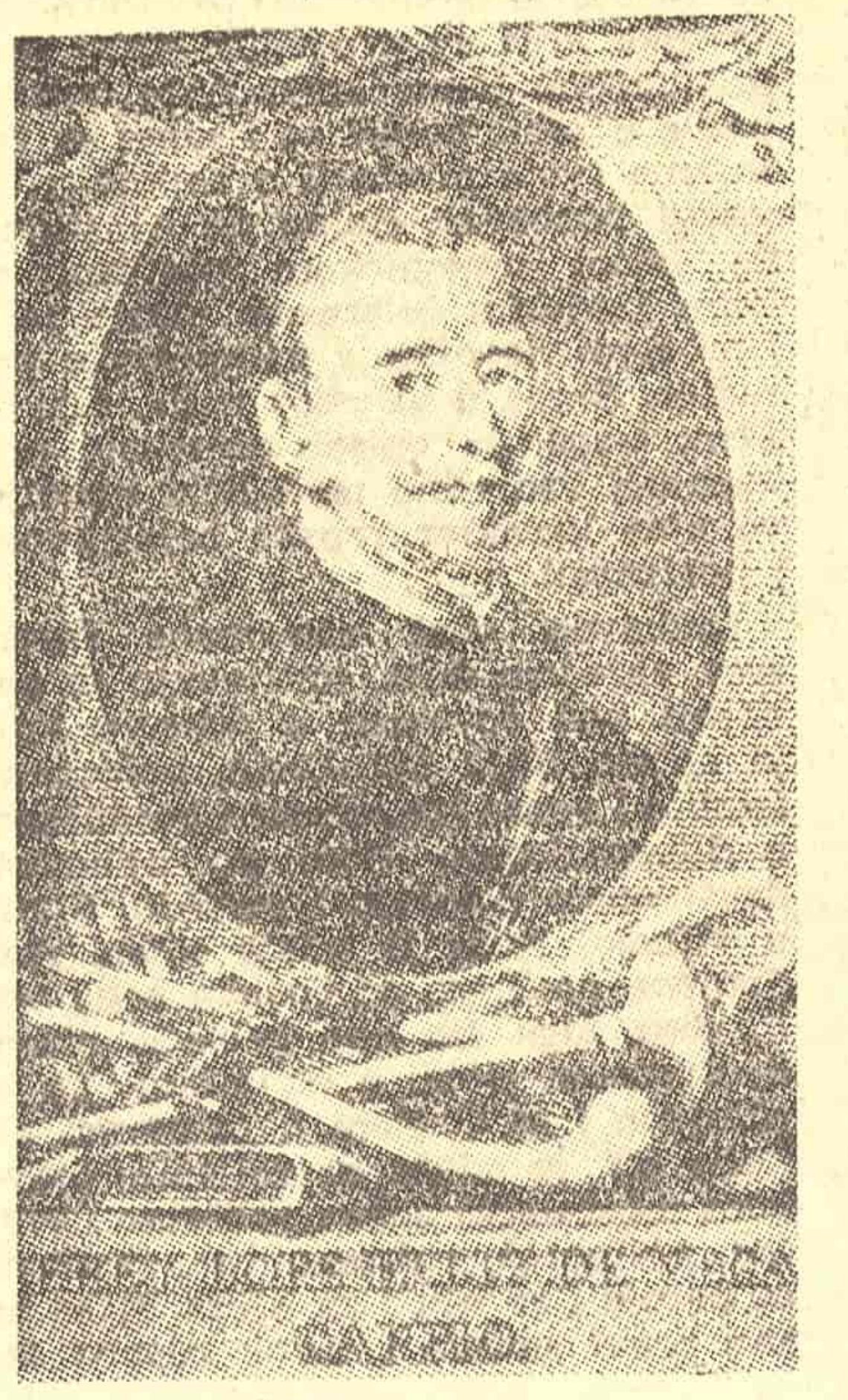
FREY LOPE FELIX DE VEGA CARPIO

Lope de Vega

U uslovima španske stvarnosti, na granici između XVI i XVII veka kada je najveći deo zemlje pripadao plemstvu i crkvi i kada se seljaštvo nalazilo u punoj zavisnosti od feudalne gospode; Lope De Vega, koji je nesumnjivo bio jedan od najprogresivnijih ljudi svoga vremena nije mogao a da ne odrazi narodna stremljenja ,ideale i onu pritajenu i prigušivanu želju za slobodom.

U svom komadu »Fuente Ovehuna«, Lope De Vega crta život jedne seoske opštine, crta seljake koji u času kada feudalni gospodar poseže i na njihovu čast, dižu svoju glavu i svete se. Borbeni uzvik seljaka Menga »Sunce tiranije zapadu se klõni« — to je dah kojim diše ova grandiozna scenska poema u kojoj kolektivna solidarnost prerasta u moćnog aktera koji je velik ne samo po onom što jeste, nego i po onom što će da bude. Špansko seljaštvo sa svojim velikim potencijalom čovekoljublja crta se kao nosilac svetle ideje o čoveku i suprotstavlja se ličnosti komandora i njegovih slugeranja koji su pretstavnici tiranije protiv koje se pesnik bori.

Međutim, taj revolucionarno ocrtani sukob se odigrava u okvirima koje nameće epoha u kojoj je pesnik živeo. Teza »savez naroda s dobrim kraljem«, a to je bila parola umerene političke grupe kojoj je pripadao Lope De Vega, provlači se i kroz njegov komad »Fuente Ovehuna«. Pesnik je stajao na pozicijama apsolutizma koji je po njegovom mišljenju bio jedini sistem koji bi mogao da spase Španiju, i da joj omogući uslove normalnog razvitka. On pokušava da ocrta lik idealnog kralja, pravednog i punog briga za narod. Upravo ta idealizacija kraljevske vlasti prinuđava pesnika da se okrene minuloj eposi u kojoj bi mogao sa više objektivnosti da ostvari svoje težnje. U liku kralja Ferdinanda i kraljice Izabele, koji su se borili protiv samovolje i nasilja feudalaca i stvorili ujedinjenu špansku državu, pesnik je našao pogodan materijal za sprovođenje svoje ideje o apsolutnoj i pravednoj monarhiji. Međutim, cela ta slika dvora ima sekundarni značaj u komadu »Fuente Ovehuna«. Ona čak zvuči kao neophodna koncesija dvoru, nešto slično Molijerovom završetku Tartifa.

Pravu dragocenost dela pretstavljaju likovi seljaka. Najznačajnije mesto zauzima lik mlade seljanke Lavrencije ,koja iz obične ponosite i pune duha seoske devojke prerasta u herojinu koja govori reči koje su na usnama celog naroda. Lik Menga nosi sa sobom neiscrpno bogatstvo narodnog humora, jedan nesalomljivi optimizam izrečen na visoko poetski način. Svi oni, dostojanstveni Estaban, srčani Frondozo, raspevani Barildo i mnogi drugi, sačinjavaju bogatu i rečitu galeriju tipova. U ocrtavanju ličnosti Lope De Vega se odlikuje tačnošću psihološkog crteža, dubokim razumevanjem ljudskih osećanja, oštrinom individualnih karakteristika i istinskim realizmom u tretiranju ljudskih težnji i strasti. Ništa ljudsko nije tuđe Lope De Vegi. Njegov bogat i buran lični život mogao je da bude dobar savetodavac njegovom velikom talentu, koji kao da je apsorbovao u sebe ogromno stvaralačko bogatstvo španskog naroda.

Branko BELOVIĆ

Grigorije Ksenopulos - tvorac novogčkog kazališta

Nedavno je umro u Ateni u 84-oj godini života vodeći grčki dramatičar, bivši ravnatelj Narodnog kazališta u Ateni (1930) Grigorije Ksenopulos.

Smrću Grigorija Ksenopulosa nestalo je s pozornice grčkog književnog života jednog od najodnijih i najpopularnijih dramatičara i romanopisaca. Njegovo je ime dominiralo u grčkoj književnoj kulturi sve tamo od godine 1885. Nije bilo značajnije grčke novine ili časopisa, nije bilo grčke pozornice sa koje nije odjekivalo njegovo ime. Nije opet bilo pisca, koga bi grčka javnost više obožavala i više napadala. U Ateni je bio popularan kao historik građanskog društva: volio je staru Atenu no još više svoj rodni zavičaj, jonski otok Zakinthos (Zante). Rodio se doduše u Carigradu (1867), no u ranom djetinjstvu došao je u Zakinthos, gdje je proveo svoju mladost. Pjevao je o tijesnim ulicama Zakinthosa, o njegovim obalama, umiljatim poljima i starinskim kućicama.

Grigorije Ksenopulos

Rijetko je koji pisac pisao o svom rodnom zavičaju s toliko poznavanja, ljubavi i dubokog poštovanja kao Ksenopulos o Zakinthosu. Iz njegovih djela čitatelj će bolje upoznati Zakinthos negoli da sam posjeti taj prekrasni otok. Često je u svojim djelima, opisujući mondenski život atenske buržoazije, upoređivao taj isprazni parazitski život s teškom borbom za život radnika i seljaka u Zakinthosu. Prikazivao je i tešku egzistenciju sitne buržoazije, koja propada i žigosao je raskoš plutokracije, koja je zamijenila nekadašnje plemstvo.

I kao novelist i romanopisac crpio je Ksenopulos svoju tematiku iz života atenskoga građanstva, iz svoga užega zavičaja otoka Zakinthosa i uopće s jonskih otoka. Najveću popularnost postigao je svojom novelom »Rđav put« (1912); novela prikazuje povijest dviju sestara, od kojih jedna lijepa nalazi sreću u privremenim vezama, da napokon pristane »u luku bračne sreće«, dok druga ružna i zbog toga čangrizava provodi kukavni život, a kada napokon i ona krene »rđavim putem« doživljuje gorka razočaranja. Takav pesimizam spleten je i oko autobiografije neodlučnog i plašljivog muškarca, kojemu neprestano izmiče iz ruku ljubavna sreća. Tu svoju novelu, napisanu suptilnim poznavanjem muškarčeve psihologije, dramatizirao je pod natpisom »Bacanje kamenja na sunce« (izdana u zbirci njegovih drama u Ateni 1919).

Ksenopulos je napisao niz djela bez veće literarne vrijednosti, pisao je lake podlistke, lakša zabavna djela, radio je brzo, što je škodilo solidnosti njegova rada.

Dvije od svojih prvih novela »Stela Violanti« i »Fotini Sandri« dramatizirao je s osobitim uspjehom i te se dvije drame prikazuju ne samo u Ateni nego i na pokrajinskim kazalištima. I u jednoj i u drugoj drami prikazuju se likovi djevojaka. Ksenopulos se istakao kao suptilni analitičar djevojačke duše i ta njegova predilekcija dolazi do izražaja i u njegovim romanima i dramama. Njegov roman »Paulina« (1933) bavi se doživljajima djevojke koja je stigla iz provincije u Atenu na sveučilišne studije gdje nailazi na teške prilike i različne opasnosti i iskušenja.

Kada je godine 1901 Hristomanos osnovao u Ateni »Novu pozornicu« počeli su grčki književnici pisati izvorne drame. Najistaknutiji predstavnici dramatske poezije bili su: Grigorije Ksenopulos, Spiros Melas (rođen 1883), Pandelis Horn (1879) i Teodor Sinadinos (1872). Pored njih se istakao i vješti komediograf (vodviljista) Timos Morajtinis (1872).

Ksenopulos je nastupio kao dramatski autor godine 1895 ali je do 1908 napisao svega tri dramatska djela. No poslije 1908 počeo je razvijati plodni kazališni rad tako da je u svemu napisao oko 50 drama. Prerađivao je i svoje romane i novele u drame, među kojima su najuspjelije spomenute »Stela Violanti« i »Fotini Sandri«. Njegove se drame mogu podijeliti u tri skupine: drame sa sižeom iz autorove uže domovine otoka Zakinthosa (Zante), psihološke drame i različne drame.

Ksenopulosovi igrokazi kao napr. »Tajna grofice Valerije« ili »Uzimanje po par« prikazuju dekadansu aristokracije i njezino nastojanje, da za svoju djecu izabere adektavne partije. Drama »Rahela«, koja se bori za slobodu misli protiv natražnjaka je prava studija o mjesnom židovskom naselju. Drame »Narodnjaci« i »Zadunice« prikazuju odnose među narodom, a »Cvijet Levanta« (tako je Barže nazvao Ksenopulosov Zakinthos) prikazuje nam tipičnoga stanovnika Zakinthosa, koji je napola Tartaen, a napola Odisej. Široke narodne mase primile su najsrdačnije njegove drame »Fotini Sandri« i »Stela Violanti«, u kojima je lokalni element podređen sentimentalnoj drami. Te drame idu u drugu skupinu. Tu nastupaju djevojke od 15—20 godina, koje je Ksenopulos studirao s osobitom marljivošću; prikazivanje tih djevojaka nema u sebi ništa konvencionalnoga. Njegovi su djevojački likovi temperamentni, spontani, neposredni, odlikuju se mladošću. Velika je razlika između djevojačkog tipa Fotini Sandri, koja umire zbog ljubavi i »Jedinice«, moderne djevojke, koju roditelji ne mogu shvatiti. U toj drami Ksenopulos je veliki branič ženske slobode.

Karakteristika Ksenopulosa ističe se u njegovim dramama na taj način, što on ne izražava svoje mišljenje nego diskretno prepušta svojim slušateljima da sami razmišljaju. Dijalog mu je na visokom nivou. Unatoč njegovoj velikoj produkciji, ipak se afirmirao kao snažan dramatičar. Mnoga njegova djela preživjet će ga za dugi niz godina, a neka će ostati trajno na repertoaru grčkih kazališta.

Dr Ivan ESIH

Miroslav Antić

Sećanje

Od mene i neba nema luđe ništa.
Volim sve. I zoru. I podne. I mrak.
A nekad sam jednoj višnji iz dvorišta
bio nešto više no samo vršnjak.

Igrao sam tada fudbala i klisa,
i negde, za selom, stazom ispor vrba,
u četvrtom, mislim, zbunjen, čupav, nisam
umeo devojci da izjavim ljubav.

Ko je mogo znati, ko je mogo znati,
da će od dečaka sa kosom ko svila
biti jedan čovek, jedan surov ratnik
pod barjakom želja, bola i aprila!

Ako mi je pesma danas možda gruba,
bez šminke, bez poze, žilava do zdravlja, —
ko sme da mi kaže da tu nije ljubav
nežnija od snova, i od neba plavlja!

Mihailo Ražnatović

»POSTO BLOCCO«

Ne znam ni kako ni zašto, ali meni je uvijek teško kad god dođe čas rastanka, kad god se odvajam od svojih. Uvijek, u tim nemilim trenucima, oči mi lutaju nekud, pogled mi se muti, nestaju mi riječi, nešto me davi u grlu. Tako, još od ranih dana. Upravo od onda kad sam prvi put ostavio rodni dom i otišao u grad da učim škole. I uvijek, u očima onih koji me ispraćaju, vidim suze. To tako ide stalno, pri svakom rastanku od njih. Još od onih prvih, dječačkih ispraćaja, kad se nijesam mogao rastati od oca ili majke, već ih pratio do na kilometar dva od grada, i vraćao se još brižniji nego da ih nijesam ni vidio, pa sve do sada, kada me majka prati desetke kilometara, plašeći se da se ne izgubim u dalekom svijetu. I, za čudo, koliko god nas spajale najdublje, najskrivenije veze, meni se čini kao da nas uvijek nešto razdvaja, da se nešto uporno isprečava između nas, da nam neko, nevidljiv i nepoznat, a ipak prisutan, brani da budemo zajedno, da se osjećamo sasvim svoji. I to osjećanje neke neugodne rastavljenosti vječito mi remeti mir i toplinu tih ganutljivih rastanaka, stalno me prožima nekom nerazumljivom tugom. Pa to isto prosto kao da se čita na licima i u pokretima mojih već ostarjelih roditelja; sve mi izgleda da se oni nešto uzdržavaju od mene, da je njima teže nego meni. Pri tome me neizbježno obuzima neodređen, nejasan utisak da se oni osjećaju nekako krivi zbog toga što odlazim, kao da su oni učinili to da pođem daleko od njih. I ma da bih htio to da izgladim, da stišam njihovu rasijanost i nekakvu prituljenu bojazan koja nenadno iskrsava u tim prilikama, ništa mi od toga ne polazi za rukom, pa mi onda bude još teže. Nikako ne možemo da istrgnemo između nas ono što nam tada smeta, već, naprotiv, kao da se to neznano, podrivačko, odbojno, isprečí između nas baš onda kad bi htjeli da ga potpuno nestane. To tako biva otkad pamtim svoje odlaske od kuće, i njihove dolaske, kod mene u grad, i ispraćaje... Pratimo se, a sve nam se čini kao da je nešto ispriječeno između nas, da nas nešto razdvaja, pa bi, tako, prateći se što duže, htjeli da to uklonimo, suzbijemo, otstranimo a ništa mu ne možemo.

Ali, nikad tako surovo, nikad tako zlokobno to nijesam ni vidio, ni osjetio, ni upamtio, kao jednoga dana...

Zima, ljuta planinska studen, februara četrdeset treće.

Sjedim u svom podrumskom stanu, zabavljen knjigom i jedva gorljivom vatrom u dotrajaloj peći. U dimnjivu sobicu, u koju dan propuštahu dva manja otvora pri samom plafonu, uđe susjetka Soka i, skinuvši starinski šal kojim se bješe obmotala, prišapta mi:

»Čeka te majka za Crnom Gredom«.

»Kako? Otkud znaš majku?«, trgnuh se.

»Napolju je hladno... Požuri da se ne smrzava«, odgovori mi.

Ne pokušah ni da je šta više zapitam, — znam da su svi prilazi gradu zatvoreni i da nikog ne puštaju unutra, — već brzo izađoh; zaboravih čak i da joj bar zahvalim za uslugu.

Ulicama gotovo nikog ne sretoh, ma da je bio dan, osim talijanskih vojnika; oni su trčkarali po snijegu, zviždućući neke ćiriktave, njima svojstvene arije. Cestom što vodi za Crnu Gredu točkovi kamiona zarezali su u snijegu dvije dugačke brazde; jednom od njih mogao sam lakše koračati. Snijeg već narastao do metra visine, samo što je drum očišćen toliko da kamioni mogu prolaziti. Kad izbih na pogled Crne Grede, odmah mi se, sred snežne bjeline, ukaza mala crna prilika. Čim se pomolih, ona polako ustade, tapkajući sitnim korakom u mjestu. Snijeg pada, vije krupnim leptiricama, a ona se pokrila preko glave starim, iznošenim njenim kaputom, i smije se, radosno mašući mi rukom. Zavrtješe mi se suze u očima... Stražar me već zaustavi, tražeći legitimaciju; potom priđe njoj, nešto progovori, pa se vrati

»Majka i sin?«, prozbori on, drhteći usnama od studeni.

»Da«, odgovorih. Mogu li...«

»Samo kratko«, odvrati mi.

Prilazimo jedno drugom, a na putu između nas, oslonjena na dva omanja stupca, položeno leži jedna dugačka drvena prečka, premazana crnom i bijelom bojom. Na kućici iz koje je stražar izišao piše: POSTO BLOCCO. Stražar je s puškom, a gore, iznad nas, vire cijevi iz bunkera. Spletovi žice, prostrti svud oko greda, jedva se primjećuju pod snijegom. Ovdje, na mjestu gdje smo sad, oni su gusti i nešto razmaknuti, kako bi se ta pregrada, prema potrebi, mogla podići da otvori prolaz kamionima.

»Zakopčaj se bolje«, kaže ona. »Kako ideš ka da je ljeto!«, i pruža ruke preko prečke da mi podigne jaku od kaputa. A ruke joj male pomodrele, drhte, i lice joj se smežuralo, pa izbili po njemu sićušni čvorići. Cjelivamo se, a njoj suze kaplju, i smije se.

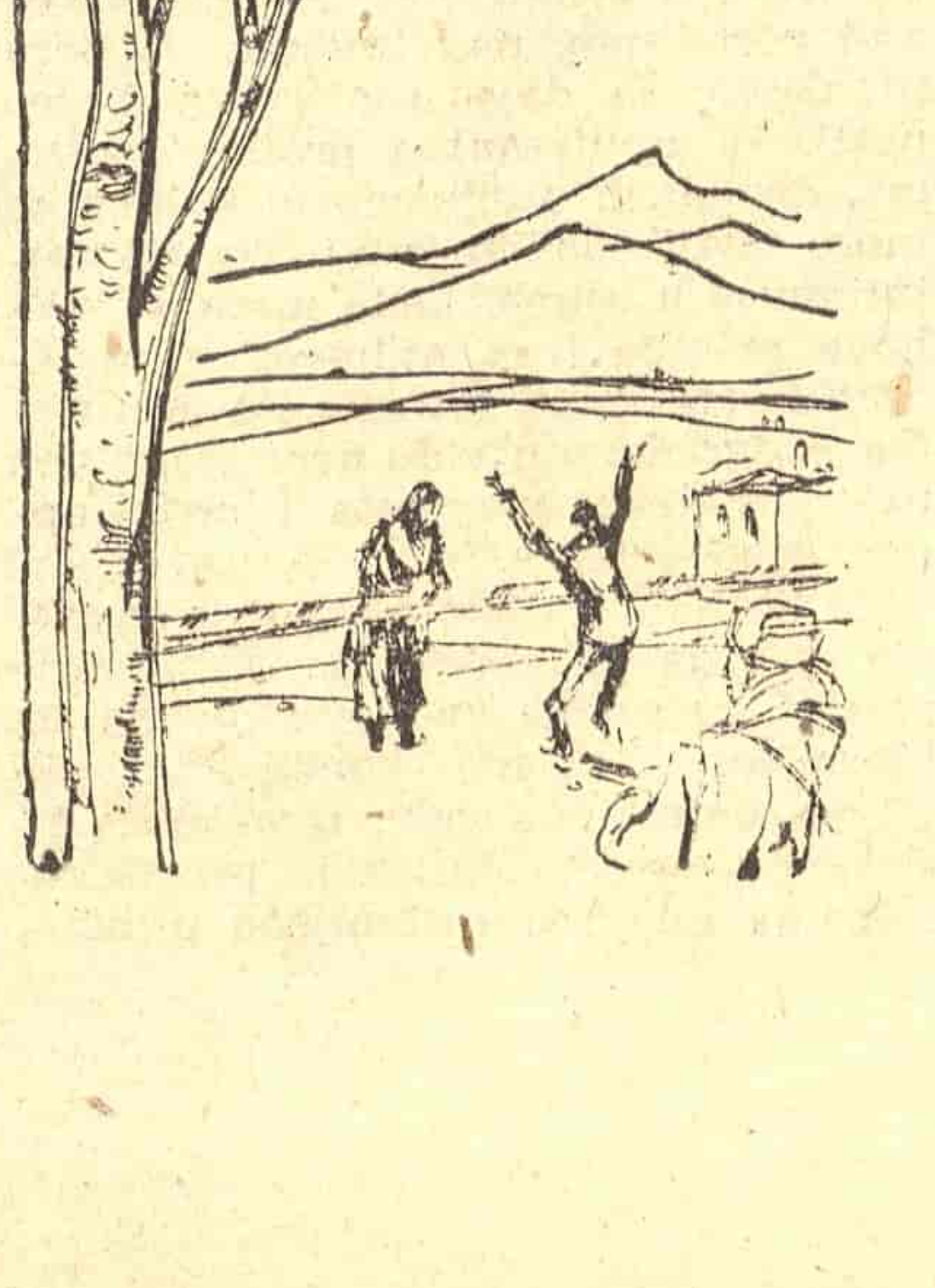

»Nijesi mi se nada«, veli ona. »A ja odjutros ovđe. Ne puštaju...«

»Zašto se nijesi vratila?«

A ona, kao da pogađa moje misli:

»Nije meni zima. Putom mi je bilo toplo... No ovi ovđe ne daju, a htjela sam kod tebe«.

»Kako ste na domu, što radite?«, prekidam je.

»Dobro smo. Samo se ti pazi, pa će biti i bolje«, govori ona, a pogleduje na stražara.

Onda začutasmo. Pogled nam, ne želeći to, pada na prečku, dodirujemo je rukama, pa se odmah osvrnemo ustranu, ništa ne progovorivši. Stražar se šetka iza nas, duva u ruke i zanima se posmatranjem iskidanih snježnjih cvjetova.

»Mnogo me zaduži jedna žena«, kaže ona, u želji da što prije prekine nezgodnu ćutnju. »Došla ona jutros i čeka s te strane. Čeka, a niko joj ne dolazi. Pitam je koga čeka, a ona veli: neke njene, iz Mikulića. Reče mi da je izbjeglica; došla s đecom iz Banata, pa joj sad pomažu njeni, od roda. Kad me pripita koga ja čekam, kazah joj, a ona se podiže: »Sestro moja, što mi zboriš. Ja ti znam sina, on mi Bora uči...«, i smjesta pođe. Eto, kako si brzo stiga...«, osmijeh joj prelazi preko usana, a usne joj modre, skupljene.

»Svejedno, nijesi trebala dolaziti kad je ovako«, opominjem je.

»Znam ja to, zaboga, no, eto, da vidim kako si«, odgovara mi.

Bora Stanković u sećanju savremenika

(Nastavak sa prve strane)

Otišao je i na opersku pozornicu na kojoj su ga kompozitori produžili, objasnili u atmosferi zvukova. Stanković raspoređen, raščlanjen na stranama orkestarske partiture, učeno i brižljivo izložen na pravilnim linijama, gde je svaka tačka i tačkica stavljena po zakonima harmonije i kontrapunkta tačno gde treba, jedna ispod druge, bez pogreške! Muzika — potpuno i jedino potpuno tumačenje svega, ultimum materijalizacije i Bora Stanković! Da li bi on bio zadovoljan da je čuo svoju »Koštanu« ispod Konjovićevog pera, ili ako bi čuo buduću opersku transkripciju Hristićeve »Nečiste krvi«? Ne znamo. Verovatno da bi na kraju krajeva bio ipak polaskan i omamljen ,ali bi osećao da to nije ono što je kod njega, jer to se ne može izraziti, jer to i ne treba izraziti.

Bora je otišao od nas nezadovoljan i nesrećan i strašno sam. On je to osećao. Više puta je među prijateljima, na svoj način, mrgodno i nabusito, rekao da on nije ni sa kime i da nije ničiji. Živeo je u porodici koja ga je kao dete negovala, ali eto, taj čovek sa granice gde se neprestano tuklo, taj sin zemlje u provalijama od ljutog kamena, taj pobunjenik protiv svake stege, taj prijatelj kačaka Marka iz »Nečiste krvi«, koga je očigledno mnogo voleo, živeo je u porodici od samih žena i njegova je dela prepisivao jedan sveštenik. On nikad nije stvarno ni uživao u kafanskom društvu, uz vino, ma da je živeo kafanskim životom kao i drugi toliki naši pisci, koje je taj život i upropastio On nije voleo mnogo da govori, naročito pri kraju svoga života. Kratke rečenice, kao i u romanima i pričama njegovim. Sam, potpuno sam, bez pravih prijatelja, bez prijateljstva u pravom smislu reči, bez prijateljstva i sa svojim perom, koje mu je ipak donelo trajnu slavu.

Milan PREDIC

Protivrečnosti pisane i govorene reči

Kada sam, u godinama posle Prvog svetskog rata, upoznao Borisava Stankovića, on je već bio dao sva svoja najbolja dela, preživeo svoje najlepše, a može biti i sve svoje najcrnje dane. Smrknuti i potamneo njegov lik nije više ni po čemu potsećao na onaj sa dopisnih karata po kojima sam ga, kao srednjoškolac, dotle jedino znao. Sveg onog nekadašenjeg izraza smelosti mladog planinskog orla, zatečenog sklopljenih krila, u trenutku slučajnog mirovanja, ali svakog časa spremnog da se vine nebu i suncu, nestalo je. Kao da je na ono ponosno lice, puno svežine, snage, vere, zdravlja i poleta, neko iznenadno navukao masku surovog razočaranja, suvišnog bola, nepotrebne gorčine. Pod talasom iskrslih senki sve je na tome licu posivelo, smračilo se, čelo se sledilo, duboke brazde bora postale mramor, od nerečenog i rečenog usne se stisle i skamenile. Jedino oči, pomućene, umorne i kao nečim zaplašene, još su živele na toj tragično smrknutoj maski, i dogorevale poslednjim otsjajima neke tuge bez prebola i žalosti bez utehe. Ukratko, posle svega što se dogodilo, Borisav Stanković, u trenutku kada sam ga poznao, bio je koliko slavan toliko i nesrećan srpski književnik.

Nisam više sasvim pouzdan da li je to samo pogrešno stečen moj utisak, ili je takva i sama stvarnost, da je Stanković tada kao inspektor Ministarstva prosvete živeo u nekoj vrsti otkomande pri Umetničkom odeljenju, čiji je organizator i prvi načelnik bio Branislav Nušić. U svakom slučaju, stvarnim poslom nevezan za ovu, u svoje doba, zbilja neobičnu, živu i zabavnu ustanovu, on je u njoj imao sobu do načelnikove i retko je kad napuštao. Jedini čovek do čije sobe sam ga pokatkad zatekao da je najdalje dopro, bio je Nušić; i jedini čovek kod koga sam ga viđao da hoće da sedne, popije kafu i porazgovara, bio je takođe Nušić. Njihove dve očigledno potpuno suprotne prirode pokazivale su neobičnih privlačnosti i retkih razumevanja jedna za drugu. Sa ostalim svetom, obično, Stankovićevo opštenje se svodilo na kratak, učtiv, hladan pozdrav i — razmimoilaženje. Pred navalom posetilaca: književnika, muzičara, slikara, vajara i glumaca prostorije odeljenja — naročito sekretarska, a često i načelnikova soba — pretvarale su se u bučne zbornice, u kojima se pokretala i raspravljala katkad dnevna i lična, katkad opšta i načelna pitanja književnosti i umetnosti. Uz kafu i cigaretu, preko oblaka duvanskog dima, u razgovoru koji je tekao prirodno i slobodno, menjajući često pravac zbog nekog uzgredno bačenog pitanja, i vraćajući se potom opet starom, širokom i prilično vrludavom svome toku, tu se nekako još ponajbolje saznavalo, upoznavalo, zbližavalo. Borisav Stanković u tim razgovorima nije učestvovao. On je ostajao zatvoren u svojoj sobi, kao zimom progonjena zver u svojoj pećini.

Nušić nas je doveo u prvi dodir, a kasnije verovatno sam i sâm kod Stankovića stekao nešto poverenja, ukoliko je njegovo pristajanje da razgovara i bude u nečijem društvu pretstavljalo kod njega u ovo doba prvi znak otsustva izvesnog osnovnog nepoverenja, bojazni i zaziranja, pokazivanih inače iz načela. Neobičan u prvi mah, njegov način govora, sećam se, značio je za mene iznenađenje. Većinom jednočlane njegove rečenice imale su zbilja nečega karakterističnog. Samo s jednom imenicom, ili glagolom, zamenicom, često jednim usklikom, pri čemu bi akcenat i njegova obojenost sadržavali i nosili celokupan psihološki i logički smisao započete, u njegovoj svesti valjda jasne, ali stvarno nezavršene i nedorečene misli, takve rečenice pre su bile način izrazitog mucanja no način izrazitog govora. No ta neobičnost brzo je postajala obična: dar pisanja je jedno, a dar govora drugo. Mnogi dobri pisci slabi su govornici, a mnogi dobri govornici slabi pisci. Jedno ne povlači drugo nužnim načinom, iako se obe sposobnosti pokatkad mogu naći, srećnim slučajem, i zajedno. Druga neobičnost pretstavljala je veće iznenađenje i nelagodnost. Njegova prirodnost u govoru povlačila je najčešće grubost izraza. Čovek ne mora da uobrazi kako je, rođenjem i vaspitanjem, uopšte fin, i nenavikao, nepripremljen na grubosti. Ali to još ne znači da mu je najlakše da shvati kako najosećajniji i najbolji tumač poezije mesečine kod nas nužno mora da ispovrti pri svakom razgovoru sav onaj — vukovski rečnički materijal. Naravno, i pored sveg dužnog poštovanja prema velikom Vuku koji je s pohvalnom revnošću to kupio i beležio, iz pustog i preteranog straha, može biti, da će zaboravno potomstvo nekim slučajem to blago zagubiti. Kako je, i otkuda to dolazilo? Ta doslednost u protivrečnosti između pisanog i govornog valjda je imala, i morala da ima, neki razlog.

Godine su prošle potom, i pitanje je za mene ostalo otvoreno. Dok jednoga dana, nekako pred njegovu smrt, nisam našao Boru na ulici. On se kretao teško i nepouzdano, čak i mučno. Takvo kretanje bi se možda zvalo batrganje. Očigledno, bio je pod izvesnim teretom alkohola. No, još očiglednije, morao je biti ozbiljno bolestan. Pristao je da sa njim pođem i da mu pomognem. A kad sam ga uzeo pod ruku, zahtevao je da ga vodim kod »Tri šešira«. Meni je, razume se, bilo suviše jasno da su mu postelja i odmor neophodni. Kada smo stigli do pozorišta, zapazio je da ga ne vodim kuda želi. Napao me je, preostalom snagom, koliko je bolje znao. Pred tom bujicom našao sam se prinuđen da mu kažem kako ga mogu voditi jedino kući. On je pobesneo: samo tamo nikako ne! To nije išlo u moju glavu; priznao sam da ga ne razumem. Morao je, siromah, tada ponovo da psuje, ali ponešto i da objasni.

I tek tada, ni sasvim brzo, ni sasvim lako, prvi put sam osetio — koliko je samo kod zatrpanih priroda to mogućno — kako je taj uvek odličan pisac u književnosti, a često priličan grubijan u običnom govoru, stvarno samo neotporan, bolećiv, preosetljiv i slab, slab, slab čovek. Pa taj je čitavu svoju grubost, s istrajnošću pauka kad plete mrežu, neprestano postavljao ne samo kao masku, već i kao čvrst odbranbeni bedem ispred svih stvarnih ili češće umišljenih opasnosti koje su mu, kako se bojao, pretile iznenađenjem i gaženjem. Ali je pitanje da li je, i koliko, taj njegov način uopšte mogao da ima dejstva, sem kod onih koji su ga voleli, pa nemi i vezani tom ljubavlju, sve od njega primali i podnosili. U njegovoj alkoholom opterećenoj svesti to se ukazivalo i bilo jasno, bolno, prebolno, i nepodnošljivo. Zato: kući ne!.

Kada se danas toga setim, pomišljam da ovaj tvorac tolikih izrazitih likova ostavljenih književnosti vapije za majstorom koji bi pokušao da pronikne i prosvetli »daleke i tamne pute« njegovog dela i života.

Živko MILIČEVIĆ

Kako je Bora pisao

Mnogi su se interesovali kako je Bora pisao. Evo kako, po pričanju njegove žene, dece, i bližih rođaka. U svojoj kući u Beogradu imao je sobu u kojoj je radio. To nije bila radna soba u pravom smislu reči, već jedan prilično teskoban sobičak ali u kome je mogao biti potpuno sam, spavati i raditi. U trenucima kad bi razmišljao o onome o čemu je imao da piše, on se znao tako zaneti, da nije ni čuo ni video nikoga oko sebe, iako bi bio tu, gledao svoju okolinu, i, reklo bi se, slušao je pažljivo. U mlađim danima, dok ga nije poznavala bliže, njegova inače nežna i do smrti u njega zaljubljena žena, zbog toga se mnogo ljutila, i, u nekoliko mahova, oštro mu zamerila. Zadugo Bora nije odgovarao na njene zamerke, a jednoga dana (u prisustvu nekog njihovog bližeg rođaka, koji je Bori često pevao vranjanske pesme i pratio ga po kafanama, i koji mu je takođe zamerio tu otsutnost) pola u šali, pola u zbilji, rekao: »Blaženi nišči duhom!... a meni vri u glavi!...« I uhvativši se za čelo, skočio s postelje, otišao pravo u svoju sobicu za rad, zatvorio se, i, kao nikad dotle, ostao tamo vrlo dugo — cela tri dana! Kad se najzad pojavio iz svoje sobice, izgledao je kao bolesnik kome je za sve to vreme zaista »vrilo u glavi«! Bio je bled, izmučen, umoran, kao da je preležao neku tešku iznenadnu groznicu. Ali zadovoljan i nasmejan. Po običaju ni sada nije nikom govorio šta je radio i šta je napisao, ali su svi osećali da je nešto dobro stvorio, verovatno prvu verziju »Nečiste krvi« za koju je inače istoriski poznato da je baš u to vreme radio. Zanimljivo je da za celo vreme tog svog trodnevnog stvaralačkog karantina Bora nije uzeo ni kapi alkohola, ali kad je uveče izišao u varoš sa svojim rođakom pevačem, ostao je kod »Tri šešira« do zore. I preko običaja, bio je cele noći vrlo veseo, i tražio da mu pevaju i sviraju »one najstarije« vranjske pesme. Bio je veseo, ali ipak, uzgred, stalno je nešto gunđao za sebe i nekom pretio: kako će još taj neko videti ko je Borisav, da on nije »mrtvak«, da je još živ!... To se on, verovatno, »objašnjavao« sa nekim od svojih kritičara ili neprijatelja...

Stanković je pisao inače parče po parče. Beležio misli na raznim hartijicama: rečenice, čitave pasuse, i sve to gurao, bez reda, u jednu fijoku stola svoje radne sobice. Te ceduljiće skoro nikad nije paginirao. Ili, ako ih je obeležavao, to je bilo preko reda, onako kako je zamišljao da treba da bude konačno delo. Tako je beležio vrlo često prvo poslednje strane, odeljke ili glave, pa tek kasnije početke. Pa onda kad bi ga »uhvatila stolica«, kad bi mu se »oznojile ruke«, kako je sam govorio, vraćao bi se tome svome započetom poslu i povezivao ga u celinu. Povezivao, ili samo dopunjavao odlomke, da ih opet ostavi zadugo, dok mu ponovo ne »zavri u glavi«.

Stanković je očigledno sve svoje najbolje stvari pisao u nekom pijanstvu, ali ne od alkohola, već od ideja, koje bi ga zaokupljale kao neke nezadržive duševne erupcije i nadahnuće da stvara.

Nije bio redak slučaj da se digne iza stola za vreme obeda i otrči u sobu da zabeleži neku misao, koja mu se možda danima vrzmala po glavi, mučila ga i zanosila, a sad najednom iskrsla jasno, dozrela, tako da ju je mogao staviti i na hartiju. Često on je ustajao noću iz postelje da bi zabeležio po neku od tih svojih iskidanih misli. Tipično je bilo njegovo šaputanje u bradu i odmahivanje rukama kad bi mislio o onome što želi da napiše, ili kad bi se ljutio na svoje neprijatelje, istinske ili zamišljene.

Bora je inače znao skoro sva svoja dela napamet. Najbolji dokaz bila je zato njegova »Tašana«. Prvobitni rukopis ovog komada, bio je izgubljen za vreme Prvog svetskog rata i on ga je posle »iz glave«, ležeći na divanu, uz kafu i cigaru, izdiktirao svojoj ženi i svome šuraku.

Stanković nikad nije govorio o svom stvaranju ili vrlo retko, a još manje o svojim namerama šta misli da piše. Samo, kad već napiše, imao je običaj da kaže da su mu se opet »oznojile ruke«, a to je značilo da je napisao nešto čime je zadovoljan. Inače, on je svoje rukopise mnogo prerađivao, od najranijih dana svoga stvaranja pa do smrti. Pišući, pio je kafu za kafom, i mnogo pušio, što je uostalom činio i kad nije pisao. I umro je pored šolje kafe s cigaretom u ustima, koja je još gorela kad je porodica otkrila njegovu iznenadnu smrt. »Nečista krv«, iako je izuzetno odmah bila zamišljena u celosti od početka do kraja, pisana je u nekoliko verzija. Neke od tih verzija, odnosno počeci, i objavljivani su u časopisima, ma da se mnogo razlikuju od današnjeg romana »Nečista krv«.

Siniša PAUNOVIC

Dobriša Cesarić

DVIJE PJESME

CRNCI NA MLETAČKOM TORRE D'OROLOGIO

Već stoljećima stoje na tom tornju
Držeći bat sa obadvije ruke.
Nepomični, dok svijet ispod njih vrvi
I brodovi se ozivlju iz luke.

Kadikad samo probudi ih Vrijeme.
Tad pokrenu se, udare o zvono
Bešćutno, hladno. Tek Vremenu služeć
Ravnodušni su, kakvo je i ono.

Od sunca vrući il od kiše mokri,
Jednako revno svoje sate biju,
A kad u tami sve oko njih spava,
Na svojoj kuli oni sami bdiju.

Već stoljećima stoje na tom tornju
Držeći bat sa obadvije ruke.
I stoput više mrtvih nego živih
Čulo je njinih udaraca zvuke.

BUBICA

Večeras, kad sam čitao Homera,
Bubica jedna na knjigu mi sleti.
I tako se,
Bezazlena i mala,
Najednom našla među bogovima.

Stvorenje malo, što ćeš tu?
Pomislih, dok se ona šetaše Heksametrima. —
Ti nisi bog, ni titan, a ni heroj.
Samo si nježni osmijeh majke Prirode,
Što pojavi se i već nestane.

Al tad se sjetih, da je ona trun
Života pravoga,
I da je življa
Nego cijeli Olimp,
I bubica odjednom posta velika,
A bozi mali.

I hodajući tako među bozima
Polako ušla je u moju pjesmu.

Stvorenjce malo, nek te ona sačuva,
Kao što jantar čuva druge bubice,
Što slučajno se u njem nađoše,
Dok bješe smola još...

»Dobro sam, ne brinite za mene«, htio bih da utičem na nju da više ne dolazi. Kako im nije to poznato da ovi ovdje svake noći očekuju napad i da mogu ubiti svakog ko im prilazi s one strane žice! Da joj to kažem? Kako? Ne smijem joj čak ni prišaptati; stražar je blizu, budno motre na nas i ostali stražari iz kućice. Pokušam pogledom da joj to nekako objasnim, očima dajem znak da odmah kreće, a ona, baš kao da joj stalo da se što duže zadrži, pravi se nevješta svemu tome. Čujem kako stražar krhko kašljuca, a čudim se što ona toliko rukama opipava ispod svog kaputa.

»Gladan si, znam ja to. Daćeš malo onoj ženi i deci«, napominje, pružajući mi šarenu suknenu torbu sa resama, do vrha puna nečim, a odozgo pokrivena nekom izdrtom krpom.

»Dobro, daću«, kažem, a već čujem topot koraka iza sebe.

Stražar priđe čim to opazi. A ona se uplaši, pa reče:

»To je sinu, njemu, uči školu... da ima...«, zamuckuje, krši prste na ruci, a znoj je obliva.

»Ne boj se, neće uzeti«, govorim joj a teško mi što se ona muči oko toga da se objasni sa stražarom.

»Neće, neće, znam da neće...«, nedužno se smije put stražara.

A ovaj uzima torbu, vadi nož, i tu, pred nama, na naše oči, na pregradi, rukom prebira po zavežljaju, izvlači tanki kukuruzni hljebac, pa ga prerezuje uzduž i poprijeko. Neka prozirna koprena dima izbija pri komadanju hljepca, a majci mi oči svijetle, i ruke joj drhte.

»Nema ništa«, stražar ljutito progunđa, ostavljajući nam torbu.

Pomažući mi da je prihvatim, ona me steže za ruku i gleda me tako bojažljivo i tako blaženo da mi je vrlo neprijatno od tog pogleda.

»Nemoj više dolaziti«, molim je, a ona klima glavom, pomičući je, zagledana u bunkere, pokrivene snijegom, načičkane cijevima. Onda se okreće meni, još čvršće mi grči ruku, pa mi opet podiže jaku od kaputa, i sve bi, osjećam, još nešto da mi kaže.

»Dosta je«, progunđa stražar.

»Pozdravi sve kući, budite dobri«, opraštam se.

»Ti se čuvaj, pazi se...«, brižno dodaje ona. I sada bi htjela da bude vesela, pa zadržava osmijeh, a oči joj se mute. Gleda drvenu crno-bijelu prečku, nemirno se okreće, saginje, priteže opanke i, onako pognuta posmatra me kako polagano odlazim. Kad prispjeh do zavijutka na ulazu u grad, osvrnuh se, i vidjeh nju kako se udaljila nekoliko koračaja, i tu zastala. Za časak oboje stadosmo, mahnusmo rukama, stojeći tako, čekajući da jedno od nas prvo krene. Ali ona se nikud ne miče, već dubi, pogurena, ogrnuta svojim starim kaputom po kojemu se nahvatao snijeg. Rukom mi daje znak da idem, i ja odlazim, jedva se pomičući, kao da sam pijan. Nikad radosnije nijesam htio otići kući kao tada, s njom! Kako bi to samo izgledalo! Išli bi, sami, držeći se za ruke, pometenim zavejanim brdskim puteljcima, grabeći korak po korak da što prije kući stignemo, pa bih je nosio, jer ona ne bi mogla tako brzo ići, i torbu bih nosio, a doma, uz ognjište, pao bih joj na sasušene grudi i molio je, preklinjao, kao dijete, nju i oca, da me više nikad ne puštaju, nikud od njih nikud...

Stigao sam na stan, a tamo su me već čekali Soka i dvoje njene djece. Kažu mi da su se bili prepali što me nema već toliko vremena. Ja sam ustvari dugo tumarao ulicama, s šarenom, resavom torbom ispod ruke. Nijesam obraćao pažnju na to da li me ko vidi i da li sam kome sumnjiv. Išao sam zanijet, s nekim grčem što me sveg bio zahvatio. Bilo mi je neizdrživo teško... Boru i njegovoj sestri dao sam komadiće isparčanog još toplog hljeba, i Soki sam nudio, ali ona nije htjela uzeti. Rekla je da njoj ne treba, već je dosta to što sam dao djeci, i zablagodarila i meni i majci. Nijesam je umio čime više nuditi; nijesam još ni vidio šta sve ima u torbi. Svalio sam se na krevet i, zabrinut, utonuo u neko tamno bunilo...

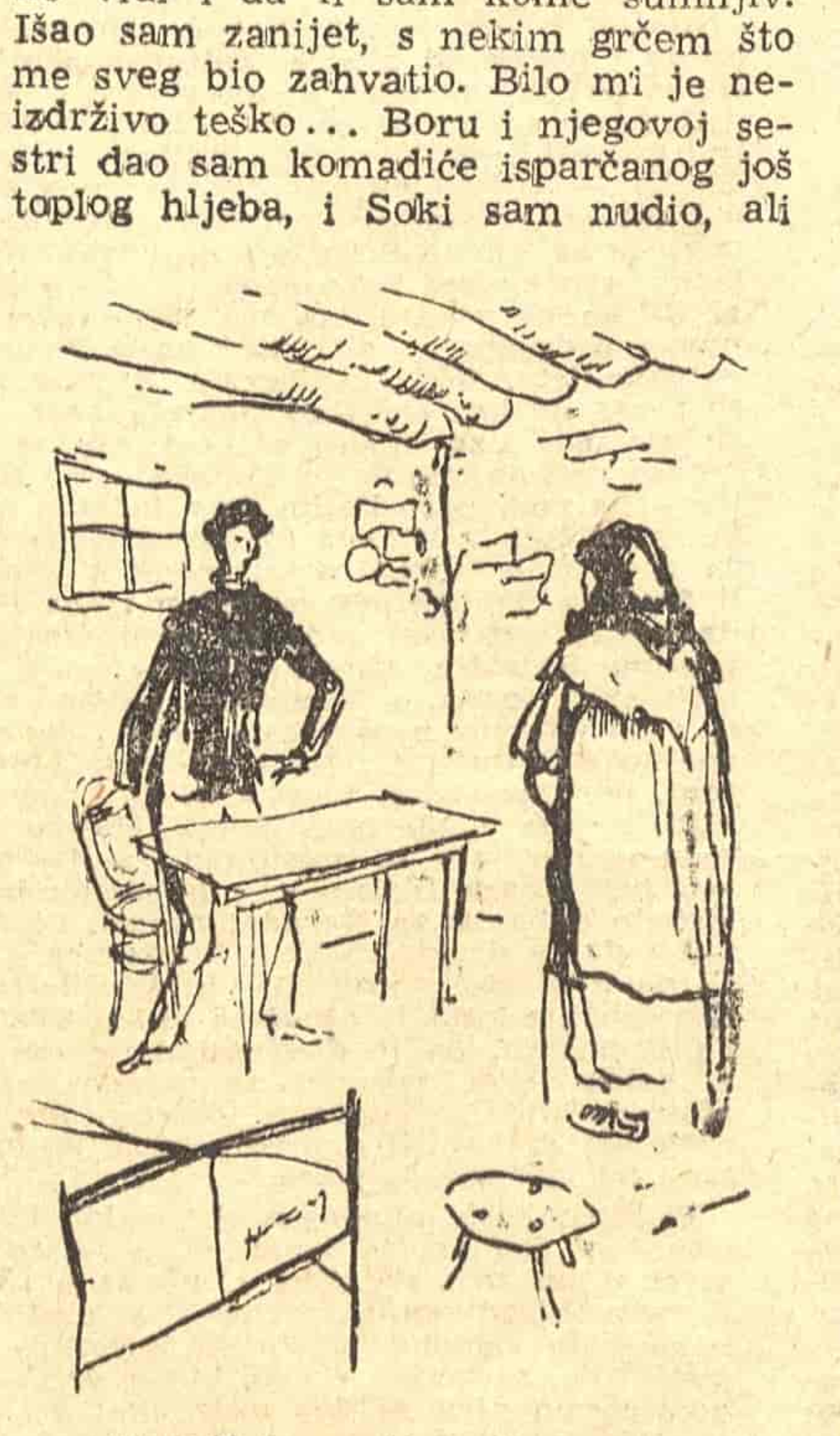

Već je uveliko bila noć kad me Boro razbudio.

»Našao sam ovo, u ljebu«, šaputao mi je na uvo, predajući mi nekakvu hartijicu, zgužvanu i zadebljanu. Začuđen, skidajući s nje mrvice prilijepljenog tijesta, uzeh da je pregledam; odmah sam prepoznao očev izlomljeni, grubi rukopis.

»Ostavljaj školu i bježi da glavu skapulaš jer su sve zatvorili u žice a odovud nikoga ne puštaju a ovamo bismo se bolje snašli«.

To me sasvim dotuče. Kao pokošen sruših se na sto, zatrpan knjigama, i stadoh smušeno da pribiram misli, da se, bar donekle, snađem. Otuda sam otišao da izbjegnem, da se uklonim, skrijem, a ovamo... Zapao sam u još crnji ponor... Onda su mi kod kuće govorili da je bolje biti u školi nego u zatvoru, ili — to nikad da su pomenuli — pod zemljom. A sad... I oni već znaju kako je ovamo... Kako su se dosjetili, kako su se samo odvažili na to da mi ovako proture listić? A da ga je slučajno opazio stražar! Što bi onda bilo s nama?... Majko, kako su ti ruke bile brižne, dobre, mile, kad je tuđinčev nož rezao tvoj hljeb. Tvoj doziv koji mi nijesi mogla drukčije uputiti...

Otpratio sam Bora, skrećući mu pažnju da nikom ništa ne govori o ovom. Ni riječi nije izustio. On, malen i nejak, paćenik je, razumjeće to. Soka, majka mu, došavši po njega, opet mi se zahvaljivala. A ja šta sam mogao? ...

Ostavio sam ih ćutke, kradom. Tu mi više nije bilo opstanka.

*

Umoran i mokar, s torbom o vratu, dospio sam do sniske prizemljuše.

Kroz njen polegli krov izvija se pramen sivkastog dima. Prislonim glavu na vrata, i čujem šapat. Kao sumanut jurnem unutra, a oni, prepadnuti, i ne poznaju me. Ćutke im žurno priđem, zaplakan, hvatajući ih za ruke. Ne osjećam ni cjelive, niti čujem što mi govore, već ih tako uporno pritiskujem uza sebe. Plašim se, i tada, da mi ne nestanu, iščile iz ruku... Eto, tako, samo da jednom budemo zajedno, svoji...

Uskoro sam opet otišao. Koliko ima tih odlazaka u životu?

Tada sam im govorio: »Žica više da nema... ni pregrada...« A oni su ćutali, suznih očiju. Opet mi se učinilo kao da smo preživljavali nešto slično, iako ustvari ničeg nije bilo sličnog, onom što se zbilo toga snijegom oblivenog februarskog dana za Crnom Gredom.

I stalno ide to tako. Gotovo bez ikakve promjene.

Pri svakom odlasku od njih, pri svakom njihovom rastanku od mene, uvijek mi izgleda da postoje neke nevidljive prepreke između nas, nešto što nam zagorčava časove koji bi trebalo da su najdraži, nešto što nas zajedno sapliće i lomi. I sve mi se čini da nijesam bio dovoljno njihov, ni oni moji; da se, željni i uželjeni, još nijesmo stopili ni dovoljno zagrijali na žaru starog domaćeg ognjišta.

Kao da nam neko stalno to ometa.

To, svakako, sigurni smo, nije više ona crno-bijela prečka, »posto blocco« za Crnom Gredom; toga je odavno već nestalo. Tu, moguće, i nema nikakvih pregrada; vjerovatno da nas ništa i ne razdvaja. Možda je to ono što nam ne da nikad da se sasvim rastanemo. Možda je to ono što nas najčvršće, najtešnje spaja. Možda ...

BELEŠKE

Đorđe Jovanović

UMETNIČKO VEČE U KRUŠEVCU POSVEĆENO ĐORĐU JOVANOVIĆU

Nedavno je u Kruševcu priređeno umetničko veče posvećeno Đorđu Jovanoviću, povodom devedesotogodišnjice njegovog života kao znak poštovanja Kruševljana prema umetniku. U Kruševcu se nalazi Spomenik kosovskim junacima, jedno od najboljih dela umetnika koje je na međunarodnoj izložbi u Parizu dobilo prvu nagradu.

O životu i radu umetnika govorila je Nada Panić, o političkim i društvenim prilikama Kruševca u doba podizanja Spomenika kosovskim junacima govorio je Dušan Kedrović. Istoriski razvoj Kruševca iznela je Buda Kovbasko. Učenici muške gimnazije čitali su nekoliko pesama iz kosovskog ciklusa.

GODIŠNJA SKUPŠTINA SRPSKE AKADEMIJE NAUKA

U Beogradu je održana godišnja skupština Srpske akademije nauka, kojoj su prisustvovali ministar za nauku i kulturu NR Srbije Mita Miljković i drugi pretstavnici narodnih vlasti, pored velikog broja redovnih i dopisnih članova Akademije i njenih naučnih saradnika.

Pretsednik Akademije dr. Aleksandar Belić održao je govor u kome je dao odgovor na mišljenje istaknutog profesora ciriške politehnike L. Ružičke o organizaciji naučno-istraživačkog rada kod nas koje je publikovano u »Univerzitetskom vesniku«.

IZLOŽBA POVODOM SEDAMDESET PETOGODIŠNJICE ROĐENJA BORE STANKOVIĆA

U prostorijama knjižare »Prosveta« (Knez Mihailova 12) 22 marta otvoriće se izložba posvećena uspomeni srpskog pisca — realiste Bore Stankovića. Na ovoj izložbi biće prikazana piščeva dela, fotografije, njegovi rukopisi, prva izdanja itd. Biće izložene i dve Borine biste.

IZLOŽBA MILANA KONJOVIĆA

U Umetničkom paviljonu na Kalemegdanu otvorena je izložba radova slikara Milana Konjovića. Izložba sadrži 53 dela.

SANTIĆEVO VEČE U KRAGUJEVCU

Savez kulturno-prosvetnih društava u Kragujevcu organizovao je veče posvećeno pesniku Šantiću. Na ovoj večeri održano je predavanje o Šantiću, a zatim je recitovano nekoliko njegovih odabranih pesama. Veče je održano u Narodnom pozorištu.

USKORO ĆE BITI ŠTAMPANA PRVA KNJIGA O ISTORIJI PISMENOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Istoričar Vojislav Bogičević iz Sarajeva završio je knjigu o razvitku pismenosti Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do danas. U tom svom delu Bogičević je prikazao razvoj pismenosti u ovim krajevima i uticaj škole, države i društva na njen razvitak.

Knjiga će biti ilustrovana originalnim pismima starim i nekoliko vekova, kao i fotografijama iz novijeg doba. Ovo je ujedno i prva knjiga o istoriji pismenosti u našoj zemlji.

IZLOŽBA SAVREMENOG LIKOVNOG STVARANJA HRVATSKIH UMETNIKA

Udruženje likovnih umetnika Hrvatske u Zagrebu priprema izložbu savremenog likovnog stvaranja umetnika Hrvatske, na kojoj će biti zastupljeno oko stotinu radova šezdeset i dva slikara i devet skulptora. Izložba će biti otvorena sredinom marta na Rijeci, a krajem meseca biće prenesena i u Split.

PREŠERNOV ALBUM

Državna založba Slovenije izdala je »Prešernov album« koji pretstavlja jednu od retkih reprezentativnih publikacija. Album je pripremio najbolji poznavalac Prešerna — France Kidrič. Kidričev rad su završili njegovi učenici.

»Prešernov album« sadrži fotografije krajeva, dokumenata i savremenika Prešernovih, kao i grupu slika i crteža »Ilustracije života«, koje prikazuju Prešerna u raznim prilikama. Na kraju je fotografska građa koja prikazuje predmete i događaje u vezi sa pesnikom, počev od spomenika na Prešernovom grobu pa sve do njegove proslave u Vrbi posle oslobođenja 1946 godine.

DOKUMENTARNI FILM »NA SUTJESCI« PRIKAZAĆE SE NA FESTIVALU U KANU

Na ovogodišnjem filmskom festivalu u Kanu prikazaće se i naš dokumentarni film »Na Sutjesci« koji je prošle godine snimilo preduzeće »Bosna-film«.

Film prikazuje pohod najboljih planinara na najveći planinski vrh u Bosni i Hercegovini — Maglić, gde su se za vreme Pete neprijateljske ofanzive vodile ogorčene borbe u kojima je poginuo Narodni heroj Sava Kovačević. Kroz razgovor planinara obnovljeni su događaji, tok i razvoj Pete ofanzive. Kamera je uhvatila vrlo interesantne snimke predela, na kojima sada pasu zadružna stada, ostatke neprijateljskog oružja i opreme kao i druge detalje koji svedoče o ovoj velikoj borbi.

NAJNOVIJI BROJ »MLADOSTI«

Izišao je iz štampe najnoviji broj »Mladosti« koji donosi priloge: Svetislava Mandića — »Zvezdara« (pesma), Radomira Konstantinovića — »Dve kritičke marginalije«, Ljubiše Jocića — »Mladić kopa sebi grob« (pesma), Dušana Popovića — »Na zaokretu«, Dragoslava Grbića — »Rasvit« i »Na kraju sebe« (pesme), Antonija Marinkovića — »Pevam mleku« (pesma), Saše Petrovića — »Kako su porasle dedine kočije«. U rubrici Iz strane lirike časopis donosi »Devet pesama« od J. V. Getea u prevodu Slobodana Glumca. U rubrici Hronika: Pavao Broz — »Asocijacije na pjesme Desanke Maksimović«, u rubrici Pozorište: Zoran Gluščević — »Sofoklova »Antigona« u Jugoslovenskom dramskom pozorištu«, u rubrici Film: V. Petrić — Lj. Radičević — »Dva filma reditelja Džin Neguleska«, u rubrici Slikarstvo: O. Bihalji-Merin — »Umetnost u ogledu reprodukcije«, u rubrici Muzička hronika: P. D. »Koncerti u decembru 1950« i na kraju časopis donosi beleške. Likovni prilozi: Bušea, Sezana, Van Goga i A. Spiridonovića.

UZ IZDANJE DJELA JOSIPA KOZARCA

U poslednje je vrijeme naša kulturna baština oživljena novim preštampavanjima zastarjelih i čitalačkoj publici teško pristupačnih izdanja; u prvom redu izdanje »Zore«, državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske, serija »Djela hrvatskih pisaca« (urednik Dragutin Tadijanović), znače najozbiljniji i najpohvalniji pothvat u tom pogledu. U toj biblioteci dosad je objavljeno pet omašnih knjiga (dvije knjige djelâ Ante Kovačića- dvije knjige Evgenija Kumičića, a jedna knjiga djelâ Josipa Kozarca). I ne samo to, nego i druga nakladna preduzeća u NR Hrvatskoj, pa i u Srbiji i Sloveniji, preštampavaju neka djela hrvatskih klasika i pisaca iz epohe kritičkog realizma. Ne obazirući se ovom prilikom na sva ta izdanja, spomenut ćemo samo, da je u posljednje vrijeme Josip Kozarac obnovljen u nekoliko izdanja, čemu je teško naći opravdanje, tim manje, jer je nestašica ili oskudica papira osetljiva za naše goleme izdavačke potrebe. Naime, pored spomenutog, najvećeg hrvatskog poslijeratnog izdanja djelâ Josipa Kozarca (»Zora«; 1950.), gotovo u isto vrijeme objavljene su i Kozarčeve »Izabrane pripovijetke« u izdanju Srpskog kulturno-prosvjetnog društva »Prosvjeta« u Zagrebu (ćirilicom, za srpske čitaoce u Hrvatskoj), a zatim, sad nedavno, još dva izdanja: jedno u Beogradu tj. »Odabrana dela« (»Novo Pokolenje«; ćirilicom), drugo, tj. »Među svijetlom i tminom« u Zagrebu (»Novo poljenje«; latinicom). Od svih tih izdanja djela Josipa Kozarca, koja gotovo sva sadržavaju roman »Među svijetlom i tminom«, mislim da se najmanje može opravdavati ponovno izdanje zagrebačkog »Novog pokoljenja«, iako se to, prividno, opravdava time, što se ovo izdanje razlikuje od svih prijašnjih, jer je u sasvim novoj verziji: rekonstruirano prema izvornom konceptu, prije nego što ga je okljaštrila i iskrivila reakcionarna cenzura prvog izdavača (Matica Hrvatska, god. 1891), te time otkriva u novom svijetlu ne samo karakter ovog djela i njegovu ideologiju, nego baca i novo, jasnije svijetlo na ovog hrvatskog pisca i na prilike, u kojima se razvijala i uvjetovala tadašnja hrvatska književnost.

No teško je uvažiti taj razlog, kad je u istoj godini (1950) isti redaktor i komentator ovog »Nopokovog« izdanja (dr. Emil Štampar), priredio i komentirao oveliko izdanje »Djelâ Josipa Kozarca« (»Zora«). U izdanju »Zore« također je, nešto prije »Nopokova« izdanja, preštampan Kozarčev roman »Među svijetlom i tminom« uz značajne napomene istog komentatora: da je ovaj roman u neku ruku falsificiran u odnosu na prvobitnu Kozarčevu koncepciju, tj. da je reakcionarna cenzura prvog izdavača (Matica Hrvatska, god. 1891) bilo sama brisala i preinačila neke dijelove romana, bilo na to prisilila autora, kako bi neki karakteri, do kojih je reakcionarima bilo stalo (na pr. župnik), dobili drugo pozitivnije obilježje. Ali to otkriće u izdanju »Zore« nije praktično primijenjeno; tj. niti je detaljno obrazloženo i dokazano (argumentirano), niti je ponukalo priređivača da iskrivljeni tekst popravi, nego se bez promjene štampala verzija falsificiranog teksta, kakav je u svoje vrijeme zahtijevala reakcionarna cenzura. A to treba požaliti i pokuditi, jer se time dopustilo, da se za račun reakcionarne prošlosti ponavlja stara zabluda i danas, kad to više nije potrebno. Ali se zato posebno spremalo novo, ispravljeno, necenzurirano, autentičnije izdanje, s opširnim komentarima, a, naravno, i s novim predgovorom o piscu. Svega toga zapravo nije trebalo jer se to isto moglo obaviti u izdanju »Zore«, bilo da se cenzurirani Kozarčev tekst ispravi prema svom prvobitnom, temeljnom obliku (što bi bilo u našim prilikama, kad takvoj cenzuri i njenim tendencijama nema mjesta u književnosti, prirodno i razumljivo), bilo da se — što je manje prihvatljivo — uz cenzurirani tekst objave i komentiraju oni dijelovi, koje je cenzura brisala ili izopačila. Time bi se čitav postupak u obnavljanju i pravilnom tumačenju ovog pisca — pojednostavio i postigao u jedan mah, a izbjeglo bi se ovakvo kompliciranje, kakvo izaziva dvostruko a nejednako objavljivanje jednog djela.

U kakvoj će biti neprilici naš čitalac u pogledu shvaćanja i upoznavanja Kozarčeva romana »Među svijetlom i tminom«, doći će do izražaja tek kad uzme u ruke oba izdanja, što se, dakako, ne može od njega zahtijevati. Možda je dovoljno da uzme samo »Nopokovo« izdanje, pa da dobije pravi, izvorni oblik ovog djela i spozna teškoće, koje su pratile i progonile hrvatskog književnika u prošlosti. Ali jao čitaocu, ako ostane samo pri »Zorinu« izdanju, vjerujući da ima pravo ,seriozno izdanje i najbolji priliku da potpuno upozna ovoga pisca! Takvom će čitaocu ostati nepoznato, da to nije pravi Kozarac, da su neke prilično važne ili barem zanimljive komponente Kozarčeve ideologije — sasvim drukčije. Treba li i smije li se zahtijevati od našeg suvremenog, uglavnom prosječnog čitaoca, da je toliko informiran o našoj cjelokupnoj izdavačkoj djelatnosti, pa da zna da postoji još jedno, autentičnije izdanje ovog Kozarčevog romana, i da treba posegnuti za tim izdanjem kao za kakvim priručnikom ili dopunom velikog i reprezentativnog »Zorinog« izdanja? Kako se može opravdati nedosljednost vlastitih postavki, koje je isti ovaj priređivač objavio u Napomenama uz »Zorino« izdanje (str. 518.): »S obzirom na sve ove faktore uzeto je u ovom izdanju kao glavno načelo u redigiranju Kozarčevih djela **za široke krugove čitalaca**, da se odbace izrazito zastarjeli oblici . . .« — što ne treba shvatiti usko, tj. samo u pogledu jezika. A na kraju, kad čitalac i posegne baš za »Nopokovim« izdanjem (pored ostalih, koje smo na početku naveli), treba li ga prisiljavati da ponovo čita ovaj književno (umjetnički)ne baš tako značajan roman, da bi ga trebalo i da bi ga se moglo čitati sa zanimanjem dvaput redom? Sva ta, a još i druga pitanja, koja bi nas predaleko odvela, kad bi ih sva htjeli citirati, nameću se povodom ovakve izdavačke — nekoordinacije! Napokon, pretpostavimo da će čitalac mimoići i »Zorino« i »Prosvjetino« izdanje, a naići samo na izdanje zagrebačkog »Nopoka«, o kojem ovdje stalno govorimo, onda se postavlja ovo pitanje: je li svrsishodno opteretiti takvo izdanje, koje ima popularne pretenzije, onako kompliciranim, glomaznim objašnjenjima, koja bi svojom koncepcijom odgovarala kakvoj naučno-literarnoj publikaciji ili barem književnom časopisu, a za ovakvo izdanje (omladinsko) bilo bi dovoljno samo upozorenje, da se sada objavljuje po prvi puta izvorno, neosakaćeno izdanje, te objašnjenje cenzuriranih reakcionarnih tendencija. Umjesto toga »Nopokovo« je izdanje teško opterećeno glomaznim komentarima, od kojih onaj, za čitaoca najvažniji, koji govori o piscu i njegovu književnom radu, nije niti polovina (14 stranica) prostora određenog za predgovor, (koji je zapravo skraćeno ponavljanje misli i pogleda, koji su izneseni u »Zorinom« izdanju), a objašnjenja, kako je osakaćen (cenzuriran) Kozarčev tekst iznose još više, tj. razvučeni su na novu 21 stranicu! Da se to moglo i moralo zgusnuti do takve mjere, da se olakša čitanje i proučavanje — ne treba napose govoriti.

Predaleko bi nas odvelo, da posebno kritiziramo način tih »tumačenja«, koja su — kako već rekoh — glomazna i teško shvatljiva; da je tako, uvjerit će se svaki čitalac, koji se pokuša s time upoznati, željan da ovu stvar, natuknutu u »Zorinu« izdanju, raščisti pomoću »Nopokovog« izdanja. Za to treba, naime, osobite strpljivosti.

No time nije ovaj slučaj završen!

Strpljivi čitalac »Nopokovog« izdanja i njegovih brojnih predgovora ili komentara, bit će zaprepašten kad dođe do mjesta (str. 25), koje ga upozorava, da sav taj trud nije definitivan, tj. da sve ovo, što je dosad učinjeno i postignuto, nije definitivno, nego — kako sâm priređivač veli — privremeno.

Na kraju, da ne oduljim u ovim napomenama još i nekim drugim detaljima, kojih ima dovoljno za zamjerku, želim istaći, da se napori i rezultati tih napora Emila Štampara u proučavanju Josipa Kozarca i njegova književnog rada, ne mogu omalovažiti. Ne treba napose podcijeniti Štamparova nastojanja da se otkrije istina, koju je reakcija potisnula; u tom pogledu i ovo, što je postignuto (a objavljeno u »Nopokovu« izdanju), velik je uspjeh, iako ne i definitivan, Ne može se poricati vrijednost i važnost dosadašnjih Štamparovih otkrića, nego im se mora obratiti puna pažnja i odati priznanje. U ovim mojim napomenama istaknut je samo postupak u načinu objavljivanja tih otkrića. Da je sve to, o čemu je ovdje bilo govora, objavljeno još u »Zorinu« izdanju ne bi bilo ovih prigovora.

M. SELAKOVIĆ

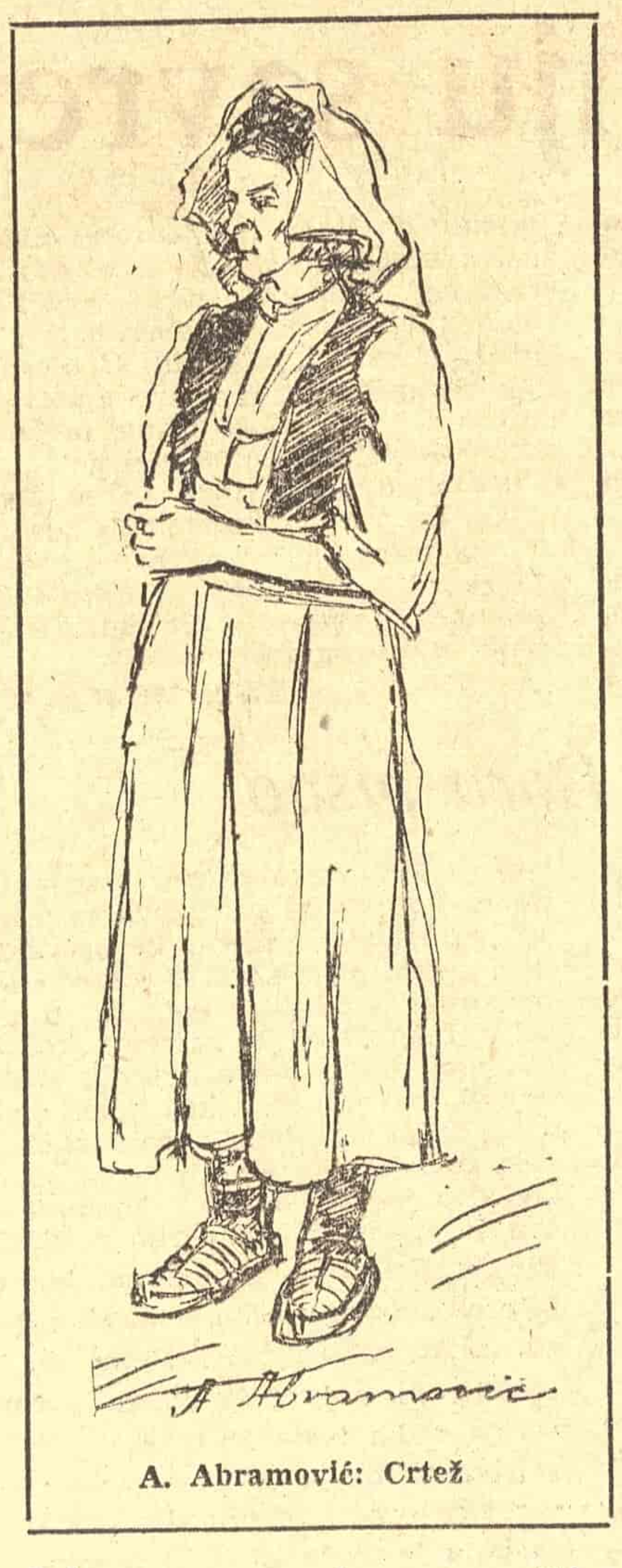

A. Abramović: Crtež

Umro je slovenački književnik Ivan Vouk

U Ljubljani je umro član Društva slovenačkih književnika, poznati prevodilac Ivan Vouk.

Ivan Vouk rodio se u Kopru 15 juna 1886. Posle završene mature na tamošnjoj učiteljskoj školi, službovao je po raznim mestima Istre, Gorice i Trsta. Godine 1929, zbog fašističkog terora, morao je da napusti Trst i zatim je niz godina radio na Igu i u Ljubljani. U toku Narodnooslobodilačkog rata Nemci su ga internirali u Dahau. Posle oslobođenja radio je u Ministarstvu prosvete Slovenije.

Ivan Vouk afirmirao se u kulturnom i prosvetnom životu tršćanskih Slovenaca. Neko vreme bio je i upravnik Slovenačkog pozorišta u Trstu. Za vreme okupacije učestvovao je u ilegalnom radu na terenu, a posle oslobođenja ,uprkos slabog zdravlja, bio je aktivan politički radnik.

Ivan Vouk je poznat u slovenačkoj literaturi u prvom redu kao prevodilac. Naročito su poznati i umetnički vredni njegovi prevodi sa ruskog jezika. Prevodilačkim radom počeo se baviti još 1912 god. Među književnike koje je prevodio spadaju Kšižanovska, Turgenjev, Koroljenko, Maksim Gorki, Iljin, Fadjejev. Prevodio je i Sjenkjeviča, a na italijanski jezik preveo je Tavčarevu »Visošku hroniku«, koja je izišla pod imenom U. Urbanija.

Njegovo izvorno delo sačinjava nekoliko novela, niz recenzija i ocena po raznim listovima i časopisima. Godine 1946 izdao je zbirku crtica iz života logoraša pod naslovom »Dahau«.

ČOVEK U DELU BORE STANKOVIĆA

(Nastavak sa prve strane)

ko sagledava kompleksnost unutrašnjeg života ove žene. Nju razdiru strasni pozivi života, prirode, unutrašnje krize, uzbuna osećanja prema voljenom čoveku, a uvek je prisutan njenim krizama i duševnim mukama pokojnik kao nerazrušiva obaveza, kao zaostavština čudovišnih nasleđa ropske potčinjenosti žene. Mračna sila patrijarhalnih predrasuda uništila je lični život i ličnu sreću ove žene, a mi vidimo tu mračnu silu u njenom razornom, nečovečnom dejstvu i kroz složenu, u sebi protivrečnu psihologiju ove žene koju je sa puno poznavanja života i čoveka i sa umetničkim bogatstvom u doživljaju stvarnosti prikazao Bora Stanković.

Bora Stanković je zaustavio svoj realistički pogled i na životu vranjanskih prosjaka, u čijoj sumanutosti patrijarhalni svet je u sujeverju video prst providenja, u nekim njihovim mahnitim postupcima i zloslutni glas sudbine. Bora Stanković se zainteresovao za njihov lični život, pokušao da prodre u njihove međusobne odnose, u njihovo srce, u njihove intimnosti. S jedne strane dao je živopisne portrete u crtežima sa tipskim odlikama, sa anegdotama koje su kružile o njima u sujevernom patrijarhalnom svetu, s druge strane pokušao je da u njima nađe postradalo ljudsko biće.

Njegovo ljudsko se sastojalo u plemenitom osećajnom interesu prema životu i sudbini ljudi, prema bolovima, patnjama i stradanju čoveka, u osećajnom nalaženju u čoveku njegovih prirodnih i životnih težnja, u divljenju prema čistoti, čarobnosti i životvornoj snazi. onih osećanja koja oplemenjuju čoveka. U Bori Stankoviću nije bilo verske zaslepljenosti i rasne mržnje. On je bespristrasno prikazivao ljubavne veze među muslimanima i pravoslavnima. A Koštanu Ciganku je kao ličnost, kao ljudsko biće, izgradio u darovima i poeziji prirode, u lepoti mladosti i unutrašnje moralne čistote. Koštana u tragičnoj, bezizlaznoj situaciji svoga života ne prima poziv bogatog hadžiskog sina Stojana, ostaje svetla i čista u neprikosnovenosti i beskompromisnosti svoje gorde individualnosti.

Za stvaralaštvo Bore Stankovića karakterističan je njegov poetski odnos prema životu kao bogatstvu i lepoti prirode. On kao da uvek kaže: kratak je ljudski vek, i kao da uvek žali za onim što čovek izgubi u životu od svojih ideala, ostvarenja svojih čežnji, svoje lične sreće. Njegov nedovršeni rad »Gazda Mladen« koji sadrži veliku literarnu koncepciju i duboku društvenu i psihološku analizu, nosi u sebi možda i najrazrađeniji ovakav odnos Bore Stankovića prema životu. Bora Stanković prikazuje u ovom delu na društvenom i psihološkom planu, izrađenom u strogim i čvrstim realističkim linijama, sa opserviranjem iz punog, obilatog životnog iskustva, uspon bogatstva trgovačkog ugleda i patrijarhalnog, domaćinskog autoriteta gazda-Mladena koji je stekao sve društvene počasti, ali ustvari, u suštini, nije živeo, ostao je usamljen, izolovan od života sa duboko sakrivenim unutarnjim patnjama. Kada je umro, njegov pogreb je bio odraz, slika njegovog života.

»Tako je i umro. Niko nije ni znao ni smeo znati kad je legao, razboleo se... I sahrana mu je bila takva. Tiha, stara, stroga. Svi su došli. Svi dotrčali. Svaki sa nekom žurbom, veselošću, radujući se što može da dokaže koliko su ga poštovali, bojali ga se, cenili. Svaki je žurio da učini što je njegovo. Cela ga je varoš sahranila. Sve su crkve zvonile. Svi su popovi sa vladikama bili. Čaršija bila zatvorena, i sva mu je bila na pratnji. »Kad su posle daće i verskih obreda našli na njegov trgovački tefter i kad su ga otvorili »u tom dugačkom, starom, njegovom rukom uredno vođenom tevteru, na jednoj strani, sasvim iznenada, nađeno je zabeleženo — ko zna kada, valjda u kakvo proletno sablasno veče, valjda u kakvu mirišljavu noć i ovo: »Umreću ranjav i željan. I potpisao se, ali ne: gazda, hadžija, već samo Mladen, i ništa više«.

U ovim rečima »umreću ranjav i željan«, skupljena je lakonski, prosto, jednostavno ljudska sadržina ovog književnog dela, a u njemu se može naći dosta od bitnosti stvaralačkog interesa Bore Stankovića u odnosu na čoveka i njegov život. Tu su izražene unutrašnje patnje, čežnje za životom i tuga za neiživljenim životom, tužba na promašenost života. A ta tužba koja ima akcenat tragičnog jauka napisana je na tevteru koji je za gazda-Mladena ogledalo rada, sticanja bogatstva i društvenog autoriteta, bilans uspeha i sile gazdovanja. Taj iskreni ljudski jauk među ciframa koje sumiraju dnevni, mesečni i godišnji pazar, otkrio je u gazda Mladenu pred kojim je sa strahopoštovanjem metanisala čaršija unesrećenog čoveka, čoveka sa bolom koji je tragično šiknuo kada je jednom usamljen u noći saldirao bilans svoga ličnog života.

Privržen starinskom dobu Vranja, eposi koja je prolazila, Bora Stanković je u svojim književnim radovima izražavao i jednu vrstu sete. Ta seta se odnosila na prolaznost onoga za šta je bilo vezano njegovo detinjstvo, prvi dani njegove mladosti. U toj seti nema nikakvog pesimističkog stava prema životu, njegovog odricanja, neke skepse u odnosu na život čoveka. Bora Stanković je bio pisac koji je punim srcem voleo život, koji je od života tražio zadovoljstva i radosti. Surovi društveni odnosi, koji su vladali u njegovo vreme, uništavali su život, uništavali su slobodu i radost življenja. On se zaljubljeno okretao danima prošlosti i za njima žalio. U to žaljenje unosio je i ostavštinu svoje omiljene epohe, neku vrstu orijentalnog fatalizma u kome je u svojoj privrženosti starim vremenima nalazio jedini odgovor krajnjim pitanjima života.

Bora Stanković je na terenu svog zavičajnog podneblja i u eposi s kojom je bio vezan u detinjstvu najtoplijim i najintimnijim vezama, nalazio poeziju života. On poeziju života nije našao u svojoj savremenosti. Zbog toga i nije umetnički nadahnut kada prikazuje svoju savremenost. Nema ljubavi za nju, ne vidi lepote u njoj, a lepota je veliki stvaralački faktor u književnom radu Bore Stankovića. Stanković je doživljavao svoju savremenost u ružnom, u prozaičnome. Čifta je bio na primer čovek koji ga je odbijao sićušnošću i trivijalnošću, prema kome je imao i gadljivosti. Prilazio je stvarnosti svoje savremenosti sa negodovanjem, a to njegovo negodovanje nije dobilo snažniju umetničku izrazitost, niti se izlilo u oblikovanje dostojno one umetničke visine i onih umetničkih vanrednih kvaliteta koji su se iskazali u prikazima starovremenskog patrijarhalnog života i patrijarhalnog čoveka.

Velibor GLIGORIĆ

U ZAGREBU JE OTVORENA IZLOŽBA SREDNJOVJEKOVNE UMJETNOSTI NARODA JUGOSLAVIJE

Nedavno je — 11 marta — otvorena u Zagrebu izložba srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije. Izložbu je, u prisutnosti pretstavnika najviših narodnih vlasti, Jugoslovenske armije, članova diplomatskog i konzularnog zbora i velikog broja kulturnih i javnih radnika, otvorio član počasnog odbora Izložbe, pretsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, dr. Andrija Štampar.

Izložba srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije smeštena je u svim prostorijama Umjetničkog paviljona, koji je međutim bio premalen, da primi sva umjetnička djela (plastiku, originalne fragmente, freske, kopije fresaka, ikone) koja su bila izložena u Parizu. Od pariškog materijala nije — kako je to istaknuto u katalogu koji je objavljen povodom ove izložbe — izloženo dvadeset originalnih djela, a od kopija fresaka izloženo je tridesetak kopija manje, jer je zagrebački izložbeni prostor za nekoliko dvorana manji. U relativno skučenom prostoru eksponati zagrebačke medijevalne izložbe obuhvaćaju vremenski raspon od osam stoljeća. Čitav taj materijal raspoređen je u principu po republičkim nacionalnim varijantama, tako da su Bosna, Srbija, Makedonija, Hrvatska i Slovenija smještene u posebnim dvoranama.

Izložbeni katalog — oveća publikacija, štampana na finom papiru — donosi pored detaljnog pregleda izloženih umjetničkih djela prema dvoranama, u kojima su djela smještena, predgovor Miroslava Krleže, u kojemu je sažeto izražen smisao i veličina jugoslavenske srednjovjekovne umjetnosti kao i značenje same izložbe, ove velike manifestacije kulturne i umjetničke tradicije i zrelosti naših naroda. Katalog sadrži 52 reprodukcije izloženih umjetnika, tj. više od jedne četvrtine eksponata.

Izložba jugoslovenskog srednjovjekovnog slikarstva i kiparstva u Zagrebu, »artističko ogledalo naše davne srednjovjekovne prošlosti« pobudila je veliki interes naše javnosti. Ona ispunjava opravdanim ponosom svakoga posjetioca.

Izložba će biti otvorena do konca aprila.

A. R.

Hrvatski književnici posetiće Srbiju

Dvadeset šestog marta hrvatski književnici Dobriša Cesarić, Vjekoslav Kaleb, Dragutin Tadijanović, Ranko Marinković i Živko Jeličić posetiće Beograd, Kragujevac i Bor. Prilikom ove posete oni će održati nekoliko književnih večeri. To je ujedno i vraćanje posete srpskim književnicima koji su nedavno boravili u Hrvatskoj.

SNIMA SE NASTAVNI FILM O SPOMENICIMA KULTURE

Za propagandne potrebe saveznog Instituta za zaštitu spomenika kulture, filmsko preduzeće »Nastavni film« u Zagrebu počelo je ovih dana sa snimanjem jednog filma nastavnog značaja, čiji će zadatak biti da među omladinom i u širokim masama popularise problematiku zaštite spomenika kulture. Film nosi naslov »Šta je spomenik kulture«, a prikazaće gotovo sve kategorije kulturnih spomenika koje se nalaze na našim terenima i o kojima treba voditi računa. Scenario filma napisali su Mile Mihailović, Dejan Medaković i Verena Han.

Milan Tokin

Sterijino istrajavanje

Povodom otvaranja izložbe o životu i radu Jovana Sterije Popovića u Muzeju grada Beograda.

Pedeset godina života ispunjenog učenjem, stvaranjem, trideset godina književnog i kulturnog rada, raznovrsnog i obilnog. I do danas, 95 godina t.zv. »posmrtnog života«, istrajavanja sve životnijeg i sve bujnijeg.

Ako pogledamo sudbinu koja je pratila Sterijino književno delo, nameću se našem sećanju reči drugog jednog književnika i umetnika-stvaraoca, toliko drugačijeg od Sterije. Mislim na Stendala i njegove reči da će početi da ga čitaju tek kroz sto godina. Sterija, ma koliko se razlikovao od pisca »Crvenog i crnog«, mogao je to isto da izjavi. Njegova istinoljubivost i široki humanizam, a isto tako i vera u kulturu, predana vera da samo kulturom i kroz nju čovek može postići nešto — i kao pojedinac i kao celina — daju Steriji onu trajnost, koja čini da on ne samo odoleva prolaznosti, već vremenom dobija sve veći značaj.

Neposredno posle njegove smrti, kada je u našoj književnosti ovladala romantičarska čuvstvitelnost, u drami pak više verbalni blesak bengalske vatre, a komedija daje samo slabe izdanke. Sterija je bio zapostavljen. Preterano bi bilo reći da on tada pada u zaborav — na sceni pozorišnoj on živi istim intenzitetom, jer nema nikoga jačeg da ga istisne, — ali huk romantizma potisnuo je njegove najbolje strane. Kada je romantizam protutnjao, pokazalo se da je Sterijino delo odista klasično tj. onakvo da svako novo pokolenje može u njemu da otkrije nove lepote.

Pored svih životnih nedaća i razočarenja Sterija je ostao humanista, objektivni i nepodmitljivi posmatrač koji nam o svome vremenu zaveštava svedočanstva, sve dragocenija ukoliko se od njega vremenski udaljujemo. Jer do njega, nijedan od naših pisaca nije dao onakav presek »građanstva«, onako potpunu sliku onako istinit i živ dokumenat. Sterija je svakako pisac sa vrlo malo mašte, one romantičarske bujne i uvek opasne, jer ona je skoro nepotrebna stvaraocu nadarenom tolikom oštrovidošću. I kao čovek i kao stvaralac odlučni protivnik patosa i širokih gestova, uravnotežen u sebi i sa željom da »ravnovesje« ovlada i drugima, on svojm umetničkim uobličavanjima nameće disciplinu suzdržljivosti, koja često puta ide do škrtosti. On nije realista ni po kakvom programu, niti školi za kojom bi se poveo, niti uticaju, onom »uticaju« o kojima profesori pišu čitave tomove. On je to od rođenja i po svim svojim i životnim sklonostima i shvatanju književnosti kao svoje životne vokacije. Realista možda nesvesno, možda čak i protiv svoga intimnog stvaralačkog htenja. Jer ono što on želi da svojim književnim delom postigne, to je dositejevska pouka, uvek budno i predano slušanje zdravog razuma u sebi.

»Moje je buditi rod...«, a tome buđenju on stavlja u službu i sve svoje istoriske drame, koje se najčešće naslanjaju na narodnu poeziju. Ma koliko te Sterijine drame bile u šekspirovskim šemama — sa rekvizitom koji nam izgleda danas naivan, jer je presađen sa velikog uzora i nije uvek vešto nakalemljen — one imaju jasno opredeljen cilj. Iznoseći na pozornicu istoriju, one treba da podižu nacionalnu svest najširih slojeva naroda, prikazujući mu kroz dramsku književnost njegovu borbenu prošlost, slavu i veličinu, kao i razloge njegove propasti. Vrednost baš toga i takvog Sterijinog dramatičarskog rada — ne samo tragedija, »žalosnih pozorija«, nego i alegorija — nije dovoljno ocenjena, baš sa toga gledišta. Tu mu nije odato priznanje isto toliko, koliko su mu odate počasti i kao komediografu.

Sterija je poznat prvenstveno kao dramatičar ,komediograf-realista, do sada nenadmašen. To ne iznenađuje uostalom, jer ova delatnost njegova natkriljuje sve ostale, toliko raznovrsne. Ona je ostala najtrajnija i najvidnija od svega što je učinio tokom svoga plodnog života. Ali, kada se zaboravlja šta je sve drugo bio, nanosi mu se velika nepravda, jer se previđa čitav niz drugih kulturnih delatnosti na čijim ga počecima vidimo isto onako kao i na počecima naše dramske književnosti. To naročito važi za one neknjiževne delatnosti njegove, koje su naizgled možda, manje značajne, ali koje ipak, pretstavljaju kamene temeljce jedne mlade kulture.

Sterija je — ako razmotrimo i ostali njegov književni rad — pesnik refleksivne poezije, stiha gorkog od kontemplacije, a čija je jednostavna lepota baš u suzdržljivosti. Pa oštrovidi humorista, tvorac satiričnih kozerija u kojima zapaža sve nakaznosti jednoga društva, i ne ustručava se da ih iznosi. Esejista, radoznala duha i široka vidika. Prvi moderni biograf u našoj književnosti. A pored toga književnog rada, značajnog uostalom, pored njegovog živog interesovanja za filološke probleme i za istoriju, dolaze još drugi sektori i segmenti kulturne delatnosti. Sterija je inicijator osnivanja Srpske akademije nauka, koja će u početku dobiti mnogo skromnije ime, pokretač zamisli o stvaranju narodne biblioteke, narodnog muzeja i narodnog pozorišta, stalnog pozorišta.

Osobito pozorišta! Pozorištu je možda poklonio svoje najbolje snage tokom svoga osmogodišnjeg boravka u Srbiji i Beogradu. Jer, kao i u svima poslovima u kojima je bio inicijator, u ovome više nego u drugima, on se nije zadovoljio samo time da ideju ubaci kao iskru, da druge pokrene i oduševi, pa zatim da sve prepusti drugima da oni sprovedu u delo. Nije on samo plodan dramski pisac čije drame, komedije i alegorije publika prima sa velikim dopadanjem. Ne zadovoljava se on samo time, jer mu je jasno da u uslovima u kojima radi nije sve svršeno ako se na hartiji fiksira jednom dramsko delo. Treba stvarati repertoar, a to znači: prevoditi, prerađivati, a svakako i doterivati, i tuđa dramska dela.

U svojoj autobiografskoj skici, čija suzdržljivost graniči sa stidljivošću, on o pozorištu piše sa emfazom nazivajući ga »to milo polje svoje delatnosti«. Kada je reč o pozorištu. on, dotle suzdržljiv, postaje raspevan skoro: »Ne samo što je dela za pretstavljanje sačinjavao, nego se trudio i pozorištnike obučavati«, veli on. U vreme, kada ni u Evropi pojam reditelja nije imao onu složenost koju ima danas, Sterija je u našim pozorišnim počecima bio režiser, osećajući da glumca ne treba prepustiti samo njegovom daru i iskustvu, koje svakako nije bilo veliko. Pozorište on pomaže obilato i uvek štedro i celo vreme svoga službovanja kao načelnik popečiteljstva.

Pa ta dužnost načelnika popečiteljstva, u kojoj je on sve kada je reč o radu, a ništa kada su u pitanju počasti, ili kako to ne bez gorke ironije, primećuje da je samo: »...stvo«, dok je popečitelj (ministar) bio drugi. Ovde on preuzima obaveze velike i male, sve do onih najmanjih i naizgled potpuno beznačajnih. Smišljenost ga rukovodi pri svakom radu, u svakom aktu koji on sa velikom pažnjom svojeručno konceptira. Ništa se ne sme prenebregnuti. Nijedna malenkost.

Sterija, čovek kontemplacije, istovremeno je i čovek od akcije, kulturne akcije. Novoj Srbiji potrebno je prosvetno zakonodavstvo, i Sterija svojom rukom sastavlja zakonski predlog koji postaje zakon. Zakon — »Ustrojenije« — treba sprovesti u život, a to znači pisati uredbe, koje opet povlače za sobom čitav niz naredaba. Sve ih on, svojeručno konceptira, i budno pazi da se naredbe i otprave. Sprovođenje novog prosvetnog sistema, inaugurisanog ustrojenijem, traži udžbenike. Sterija piše i niz udžbenika. Kad Šekspir kaže da su ista usta i za smeh i za plač, Sterija bi mogao reći da ista desnica može — a i treba — da vodi pero kojim će zabeležiti neki gorki stih »Davorja na polju Kosovu«; da preciznije razradi neku scenu iz »Smrti Stefana Dečanskog« sa kojim treba 1841 da počne pozorišni rad; da napiše satiru protivu Rajačića, uredbu o stvaranju sirotinjskog fonda u Beogradu, kojom, ako se i ne uklanja prosjačenje, a ono se bar znatno smanjuje, i... I šta sve još? I bezbroj, bezbroj akata, kojima će se ili skrenuti pažnja nadležnom popečiteljstvu da se u »Kopenhagenu, prestonici Danije« nalazi pečat cara Dušana čiji bi otisak bar, trebalo nabaviti za Narodni muzej, ili poraditi da se družini Nikole Đurkovića preda na upotrebu garderoba bivše diletantske družine koja je otpočela rad u Teatru na Đumruku, pa je događaji dalje omeli; ili rešiti neko, naizgled ne mnogo važno pitanje, ali čije značajno dejstvo Sterija predviđa za budući napredak naše kulture koja tek počinje da stasa.

Toliki napori, mnogostruki i stalni, uvek usmereni jednom te istom cilju — izgrađivanju kulture, ili tačnije, utiranju puta njenom izgrađivanju, iznenadili bi i od čoveka širih ramena, snažnijih mišića i temeljitijeg zdravlja. Drugi bi — da i ne pominjemo njegova dva imenjaka: dr. Jovana Hadžića i dr. Jovana Subotića — bili svakako glagoljiviji, kada bi im se pružila prilika da o tome reknu svoju reč. A Sterija o svemu tome skoro suhoparno kaže: »Premda od prirode slabog telesnog sastava i upravo boležljiv, razvije delatnost u velikoj meri. »Osmogodišnji rad Sterijin u Srbiji i Beogradu, sav je u znaku maksimalnih napora, sav u davanju celoga sebe.

I onda je došao raskid... Autobiografska skica Sterijina prekida se baš kod napuštanja Beograda. Još uvek samo nagađamo pravi razlog njegovoj naglој odluci da podnese ostavku na službu i napusti Beograd. Ali ipak, sve je verovatnije da je uzrok bio sukob između Srba kulturonosaca iz Austrije i prve generacije Srbijanaca školovanih na strani. Taj sukob prenet na politički plan prekratio je Sterijin dalji boravak u Beogradu. »Sudbina jednog razuma«, komedija nedovršena i do kraja nedorečena, plod je ovoga sukoba, a koji se konkretizovao u sukobu Sterije sa dr. Milovanom Spasićem, a donekle i objašnjenje za Sterijinu naglu odluku da napusti Beograd.

I sada dolazi najtragičniji čin u Sterijinom životu: 1848... Bura revolucije zatiče ga u Vršcu, gde je situacija bila složenija nego igde. Čitav splet događaja, pojedinosti, pa i slučajnosti, od kojih je svaka za sebe, možda i beznačajna, ali svojim spletom donose nesreću, jad i jadilo i Steriji i drugima. Razočaranost, možda najviše u tome što su događaji pokazali da će se ljudi poneti upravo onako kako je on to osećao i najgore predvideo.

Pa zatim žalosno tavorenje poslednjih dana u Vršcu, pustom i osirotelom. Te njegove dane jedino ublažava rad i ona unutrašnja snaga ili prkos, šta li, što mu daje potstreka, bolesnom i teško ojađenom da preživljuje dan po dan. Jer jedno je jasno: otići nema se kud, pa bilo da ga zovu u Temišvar, Novi Sad ili bilo gde. Ne želi da postane ni »Bahov husar«, a ni Rajačićev laskavac. Ostaje još jedini odlazak, odlazak iz života. I Sterija to oseća: smrt kao lajtmotiv, upliće se i u njegovo pisanje kao što se nazire i iz niza njegovih postupaka. Ne strah od smrti, ali izvesnost da će ona uskoro doći. Kreativna agonija, tako bi se moglo nazvati ovo razdoblje od osam poslednjih godina njegovog života u rodnom Vršcu, u kome radi užurbanošću koja ga još više iscrpljuje.

Ta kreativna agonija stvara i labudovu pesmu »Davorje« i »Rodoljupce«, to najčudnije delo ne samo dramske, nego cele srpske književnosti.

Vredni beležač podataka o našim ljudima XIX veka Milan Milićević zabeležio je o Steriji: »Na peru je bio neobično lak, a na jeziku veoma oštar...« Kada je reč o ličnosti za koju je očigledno da je nikada taština nije ponela na svojim varljivim krilima, ličnosti koja ima razvijenu svest o svojoj misiji književnog stvaraoca i kulturonosca, onda je ta osobina Sterijina nesumnjivo kako znak čiste savesti tako isto i preciznog znanja, kao što je znak i velike moralne hrabrosti.

Jer, ma koliko to zvučalo paradoksalno — a nije jedini paradoks u tragičnom životu našeg najvećeg komediografa — Sterija slabačak i boležljiv od malena, bio je čovek retke hrabrosti. Hrabar da ne samo misli drukčije od ostalih, nego da, sagledavši stvarnost bolje od drugih, to i izrazi, da ustane protivu društva u kom je ponikao, da tome društvu kazuje, naizgled u šali, ali ustvari gorke istine; da ustane protiv samovolje ustavobranitelja, a kasnije u Vojvodini, Vojvodstvu, Vojvodini (i o tome je imao gorak epigram) protiv svemoćnog, pred Bečom kolenopreklonog patrijarha Rajačića.

To je možda ona poslednja tajna njegovog trajanja.

BIBLIOGRAFIJA

Poezija i Proza šestorice: Gojka Banovića, Janka Đonlćovića, Dušana Kostića, Mihaila Lalića, Tanasija Mladenovića i Branka Ćopića. Izdanje »Prosvete«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 283, cena 110 din.

Laza Lazarević: **Pripovetke.** Izdanje »Jugoslovenske knjige«, Beograd 1951, latinicom, str. 253, cena ?

Molijer: **Izabrane komedije.** Preveo Sima Pandurović. Izdanje »Prosvete«, Beograd 1950, ćirilicom, str. 552, cena 86 din.

Čarls Darvin: **Putovanje jednog prirodnjaka oko sveta.** Preveli Karla Kunc i Stanko Miholić. Izdanje »Novog pokolenja«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 571, cena 95 din.

A. S. Makarenko: **Zastave na kulama,** knjiga I. Preveo Radovan Teodosić. Izdanje »Prosvete«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 332, cena ?

A. S. Makarenko: **Zastave na kulama,** knjiga II. Preveo Radovan Teodosić. Izdanje »Prosvete«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 279, cena 86 din.

R. Kipling: **Priče za djecu.** Preveli Iso Velikanović i Teodor Pelčić. Izdanje »Novog pokoljenja«, Zagreb 1951, latinicom, str. 180, cijena 40 din.

R. L. Petelinova: **Mališani suncem obasjani.** Izdanje »Novog pokoljenja«, Zagreb 1951, latinicom, str. 110, cijena 21,50 din.

Vera Obrenović-Delibašić: **Kroz ničiju zemlju,** roman knjiga druga. Izdanje »Svjetlost«, Sarajevo 1950, ćirilicom, str. 600, cijena 185 din.

Diderot: **Pismo o slijepcima.** Preveo Dane Smičiklas. Izdanje Državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske »Zora«, Zagreb 1950, latinicom, str. 105, cijena 25 din.

Hajnrih Hajne: **Put po Harcu.** Preveli I. i D. Lisičar, pesme preveo Velimir Živojinović. Izdanje Humorističke biblioteke »Ježa«, Beograd 1950, ćirilicom, str. 133, cena ?

Gotthold Ephraim Lessing: **Hamburška dramaturgija,** ogledi. Preveo Vlatko Šarić. Izdanje Državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske »Zora«, Zagreb 1950, latinicom, str. 607, cijena 159 din.

UREDNICI
Dušan Kostić, Tanasije Mladenović, Jovan Popović

Broj čekovnog računa 102-9032020
Pošt. fah redakcije 617
Poštanski fah administracije 629

Rukopisi se ne vraćaju

Odgovorni urednik: Jovan Popović, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba« Beograd, Kardeljeva 31.